Nº. 55. **DE GRONDWET.** 1853.

VERSCHIJNT
Alle dagen, behalve Zon- en Feestdagen.

PRIJS DER ADVERTENTIEN:
Van één tot zes regels. . . . . ƒ 1.00.
Voor elken regel meer. . . . . » 0.15.
Behalve de 35 cts. zegelgeld.

VRIJDAG 29 JULIJ.

UITGEVERS-DIRECTEUREN:
JOH. NOMAN en ZOON, te 's Gravenhage.

Brieven franco aan het Bureau De Grondwet.
Jan Hendrikstraat, nº. 259.

ABONNEMENTSPRIJS:
Voor 's Gravenhage per 3 maanden . . . . ƒ 2.50.
Voor de overige steden des Rijks . . . . [illegible]

Hoofd-Bureau voor Ned. Oost-Indie:
W. J. VAN HAREN NOMAN, te Batavia.
Prijs franco per Landmail voor Java en buitenbezittingen, per jaar, met vooruitbetaling bij het nemen van het abonnement ƒ 60, Ned. Cour.

Staten-Generaal.

[illegible] toezigt op de onderscheidene Kerkgenootschappen.

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE TWEEDE KAMER.

Bij de Koninklijke boodschap van den 1sten Julij 1853 is, in verband met het voornemen, in de Troonrede tot opening van de tegenwoordige zitting der Staten-Generaal te kennen gegeven, aan de Tweede Kamer een Ontwerp van Wet aangeboden tot regeling van het staatstoezigt omtrent de onderscheidene kerkgenootschappen. Dit wets-ontwerp is sedert in de Afdeelingen der Kamer, daartoe schier voltallig opgekomen, overwogen; bij welke gelegenheid te dezer zake velerlei uiteenloopende beschouwingen en bedenkingen zijn in 't midden gebragt, die de Commissie van Rapporteurs in het tegenwoordig verslag zoo beknopt en getrouw mogelijk zal trachten mede te deelen.

§ 1. Eenige leden hebben zich beklaagd, dat de Regering, bij het indienen van een wets-ontwerp van zulk eenen teederen en moeijelijken aard als het tegenwoordige, de hoofddenkbeelden, die daaraan ten grondslag liggen, zoo weinig in het licht heeft gesteld. Zij vonden wel in de Memorie van Toelichting een breedvoerig betoog over de regtsgeldigheid der wet van 18 Germinal jaar X, maar troffen daarentegen in dat stuk slechts zeer weinig aan omtrent hetgeen hier hoofdzaak genoemd mag worden, namelijk de noodzakelijkheid om door eene wet het staatstoezigt omtrent de kerkgenootschappen te regelen, of, om het anders uit te drukken, de uitvoering van onderscheidene voorschriften van het VI hoofdstuk der Grondwet te verzekeren. De Regering zegt, niet dan na rijp beraad en naauwkeurig onderzoek tot het inroepen van de medewerking der Staten-Generaal te dezer zake te zijn overgegaan; maar dan had men ook mogen verwachten, dat de vruchten van dat beraad en dat onderzoek waren medegedeeld. Inzonderheid had men verlangd, dat de steller der Memorie van Toelichting zich ten taak had gesteld, om de voornaamste bezwaren, die tegen eene wet als de tegenwoordige moesten rijzen, op te nemen en opzettelijk te wederleggen.

Het gemis van zulk eene toelichting en wederlegging is te meer gevoeld, omdat de regeling der betrekking van den Staat tot de Kerk bij de wet een denkbeeld is, dat voor de leden der Kamer, die deze aanmerking maakten, geheel nieuw was, al moge het dan ook zijn, dat het, zoo als de Memorie van Toelichting zegt, aan bevoegde beoordeelaars sedert lang voor den geest heeft gezweefd. Die nieuwheid der zaak heeft er toe bijgedragen, dat men zich door de redenen voor en tegen aangevoerd, meer dan gewoonlijk geslingerd heeft gevoeld; meer dan in andere gevallen moeite heeft gehad, zijne overtuiging te vestigen. Daarom ook moesten deze leden verklaren, dat zij zich minder dan ooit door hunne bij de overweging in de Afdeelingen geuite gevoelens gebonden rekenden.

§ 2. Eene tweede voorafgaande opmerking is in al de Afdeelingen door een deel der leden gemaakt. De Memorie van Toelichting is door den tijdelijken Voorzitter van den Raad van Ministers onderteekend, en niet, als gewoonlijk, door de hoofden der ministeriële departementen, wien de zaak meer bijzonder aangaat. Men herinnerde zich niet, dat sedert de jongste grondwetsherziening, toen insgelijks de daartoe betrekkelijke voordragten zulk eene onderteekening droegen, van zoo iets het voorbeeld heeft bestaan, en wenschte dus te weten, welke constitutionnele beteekenis aan die wijze van indiening eener wet van dit groot gewigt moest worden gehecht. Naar de elders aangenomene constitutionnele beginselen kon daaruit niets anders worden afgeleid, dan dat de leden van het Ministerie, zoowel gezamenlijk als ieder in 't bijzonder, zich voor de voordragt verantwoordelijk stelden, en aan de daarin vervatte bepalingen hun zegel hechtten. Intusschen waren er leden, aan wie het twijfelachtig voorkwam, of niet door het op den voorgrond stellen van eene collectieve verantwoordelijkheid der Ministers, zoo als hier plaats had, het denkbeeld der persoonlijke verantwoordelijkheid van ieder hunner eenigermate wierd verzwakt. Sommige ontveinsden niet, dat in den laatsten tijd plaats gehad hebbende omstandigheden hen aan opheldering omtrent dit punt dubbel gewigt deden hechten. Anderen voegden er bij, dat zij de zaak welligt niet zouden hebben aangeroerd, indien niet onder het vorige Ministerie nu en dan over de homogeniteit van het Bestuur zulke zonderlinge, met de usantien van den constitutionelen regeringsvorm strijdige begrippen waren verbreid.

Door zeer velen werd echter hiertegen opgemerkt, dat de gedane vragen als tamelijk overtollig konden worden aangemerkt. De onderteekening van den Voorzitter van den Raad van Ministers kenmerkte zich bij uitsluiting dat de wet, die het hier geldt, in dien Raad overwogen was en dat dit ligchaam zich daarvoor collectief verantwoordelijk stelde. Inquisitoriale vragen over hetgeen deswege in den boezem van den Raad was voorgevallen, konden niet te pas komen. Daarenboven vordert de Grondwet wel de mede-onderteekening van Koninklijke besluiten en beschikkingen door den betrokken minister en brengt de zamenhang harer bepalingen mede, dat uitgevaardigde wetten zulk eene medeonderteekening dragen, maar is nergens iets omtrent de ministeriële onderteekening der redenen van een bij Koninklijke boodschap ingezonden wets-voorstel bepaald.

§ 3. Bij het overgaan tot de beoordeeling van het wetsontwerp zelf, heeft men dit in de eerste plaats in verband met het VIde hoofdstuk der Grondwet beschouwd. Daarbij is door een aanmerkelijk aantal leden het gevoelen ontwikkeld, dat eene wet als deze, vooral ook in zooverre zij met opzigt tot de regeling en inrigting der kerkgenootschappen bepalingen inhoudt van *praeventiven* aard, aandruischt tegen de letter en den geest der Grondwet. Verreweg de meerderheid der leden vereenigde zich echter niet met dit denkbeeld en meende dat, wat er ook van de noodzakelijkheid en gepastheid der thans voorgedragene wets-bepalingen zijn mogt, het niet kon worden betwist, dat de Grondwet het vaststellen daarvan veroorloofde, althans geenszins verbood.

De bestrijders der wet uit het grondwettig oogpunt beriepen zich al dadelijk op art. 164 der Grondwet, luidende: «Ieder belijdt zijne godsdienstige meeningen met volkomen vrijheid, behoudens de bescherming der maatschappij en harer leden tegen de overtreding der strafwet.» Dat grondwets-artikel moest in verband worden beschouwd met art. 165, waarbij aan alle kerkgenootschappen in het Rijk gelijke bescherming wordt verleend. Deed men dit niet, scheidde men de beide artikelen van elkander af, dan moest men tot de ongerijmde gevolgtrekking komen, dat alleen aan de individuen vrijheid van belijdenis was verzekerd, en dat nergens in geheel de Grondwet de vrijheid en zelfstandigheid der kerkgenootschappen zelve was erkend. Wat zou dan toch ook de bescherming van den Staat, die aan de kerkgenootschappen wordt toegezegd, beteekenen, als zij in de vrijheid hunner inwendige regeling door den Staat beperkt konden worden, als met opzigt tot een zoo teeder punt, dat het leven van het kerkgenootschap raakt, door dezen palen konden worden gesteld? Dan alleen, wanneer van de zijde der leden van het kerkgenootschap, als zoodanig, strafbare handelingen worden gepleegd, is de strafwet daar, om die overtredingen te keer te gaan. Straf na gepleegde overtreding, en dus blootelijk repressie, ligt in de bedoeling der Grondwet.

In gelijken geest zijn de overige artikelen van het VIde hoofdstuk der Grondwet gesteld. Art. 167 erkent de vrijheid der openbare godsdienstoefening, maar maakt eene enkele uitzondering op den algemeenen regel, namelijk met opzigt tot de openbare godsdienstoefening buiten gebouwen en besloten plaatsen. Art. 169 legt aan den Koning de verpligting op, om te *waken* dat alle kerkgenootschappen zich houden binnen de palen van gehoorzaamheid aan de wetten van den Staat. Bij de Grondwetsherziening van 1848 is de uitdrukking: «*de Koning waakt*» in de plaats gesteld van de uitdrukking: «*Hij zorgt tevens*», van het oude art. 194, blijkbaar om te krachtiger alle denkbeeld aan praeventie uit te sluiten. Even als art. 164, terwijl het de vrijheid van belijdenis verkondigt, aan de belijders der godsdienstige meeningen de vrijheid niet geven wil om straffeloos de strafwet te overtreden; evenzoo heeft art. 169 meer bepaald het *corpus morale*, het kerkgenootschap op het oog. Opdat niet roekeloos de hoofden van een kerkgenootschap aan regtsvervolging zouden kunnen worden blootgesteld, is de zorg, dat zij zich houden binnen de palen der gehoorzaamheid aan de wetten van den Staat, aan het Hoofd van dien Staat opgedragen. Maar ook die palen, die wetten kunnen geene andere zijn, dan de strafwetten. De pligt van den Koning om te waken kan, tegen de overige bepalingen en den geest der Grondwet aan, nooit tot het nemen van praeventive maatregelen leiden.

Eindelijk verdient art. 170 der Grondwet eene bijzondere aandacht. De tusschenkomst der Regering bij de afkondiging van kerkelijke voorschriften is daar, behoudens verantwoordelijkheid volgens de wet, waardoor alweder niet anders dan strafwet kan worden verstaan, geheel uitgesloten. Onder die kerkelijke voorschriften behooren uit den aard der zaak ook de voorschriften betrekkelijk eene nieuwe regeling van het kerkgenootschap. Is dit het geval, dan springt in het oog, dat geene voorafgaande tusschenkomst der Regering, geenerlei inmenging of beletsel van het staatsgezag, omtrent zoodanige organisatie mogelijk is. Men zou daartegen wel kunnen aanvoeren, dat de Grondwet alleen van de afkondiging, niet van de vaststelling of uitvoering der kerkelijke voorschriften spreekt; maar het is duidelijk, dat het eene zonder het andere geene waarde hoegenaamd zou hebben. De Grondwet zou aan de kerkgenootschappen een bedriegelijk voorregt hebben geschonken, door de afkondiging van voorschriften geheel vrij te laten, die niet ten uitvoer zouden mogen worden gelegd.

Ware het de bedoeling des grondwetgevers geweest, aan de kerkgenootschappen vrijheid van regeling en inrigting te schenken, maar die vrijheid later door eene bijzondere wet, zoo als de thans voorgedragene, binnen naauwe grenzen te beperken, er zou daarvan in het VIde hoofdstuk der Grondwet eenig spoor te vinden zijn. Dan zou men in dat hoofdstuk eene soortgelijke bedoeling moeten aantreffen, als men in art. 10 vindt, waarbij het regt der ingezetenen tot vereeniging wordt erkend, doch onder bijvoeging in eenen adem, dat de wet de uitoefening van dat regt in het belang der openbare orde regelt en beperkt; of wel, de hier in aanmerking komende artikelen zouden evenzoo moeten luiden als art. 194, waarbij de vrijheid van het geven van onderwijs wordt erkend, doch tevens bepaald, dat ook dit onderwerp door de wet zal worden geregeld. Niets van dien aard is omtrent de vrijheid van godsdienst of de regeling der kerkgenootschappen bij de Grondwet voorgeschreven.

De Grondwet wil dus, terwijl zij de vrijheid van godsdienst waarborgd, geene inmenging hoegenaamd van het staatsgezag in de regeling en inrigting der kerkgenootschappen, maar laat hen te dien opzigte, zoowel als in al wat de godsdienst zelve betreft, volkomen vrij.

Kerkelijke genootschappen, dus lieten enkele bestrijders van het wets-ontwerp zich uit, zijn niet anders dan gewone vereenigingen, zedelijke ligchamen, aan het gemeene regt, ten opzigte van vereenigingen geldig, onderworpen, en voor wie dienvolgens bijzondere bepalingen noch noodig, noch geoorloofd zijn. Bij de wet, die volgens art. 10 der Grondwet behoort te worden vastgesteld, moet ook aan de kerkgenootschappen, als insgelijks onder de vereenigingen begrepen, worden gedacht; maar die wet is thans niet aan de orde. Voor zoover de tegenwoordige voordragt daarop vooruitloopt, is deze ontijdig te noemen.

Eene wet als de thans voorgedragene werd door velen onmogelijk genoemd, omdat daardoor het staatsgezag zou treden op het gebied der Kerk en onderwerpen regelen, die, als uit hunnen aard kerkelijk zijnde, geheel aan de regeling van dat staatsgezag onttrokken zijn. Zij zou, wierd zij desniettemin vastgesteld, den Staat, gelijk de geschiedenis van het Koningrijk der Nederlanden zelve maar al te zeer bewezen heeft, aan wezenlijke gevaren blootstellen. De strafwet alleen is de grens, die het gebied der kerkgenootschappen bepaalt; zoodat van hunne zijde alles geoorloofd is, wat niet door de strafwet verboden is.

Men voegde er nog bij, dat de Grondwet op het stuk van de godsdienst volstrekt niet onduidelijk is. Zij wil algeheele vrijheid van belijdenis van godsdienstige begrippen, behoudens de strafwet. Dit brengt de vrijheid mede, om zich in vereenigingen te organiseren zoo als men goedvindt, en alles te verrigten wat tot die vrije belijdenis zijner begrippen noodig is. Eene wet nu, welke die vrijheid verkort of beperkt, is strijdig met de Grondwet. Eene wet, die de Grondwet zou willen verduidelijken of uitbreiden, is eigenlijk eene nieuwe Grondwet op dit stuk, en daarom ongeoorloofd.

Bij de ontwikkeling van het tot nu toe zoo aangeduid gevoelen, beriepen zich de voorstanders daarvan bij herhaling op de geschiedenis der grondwetsherziening van 1848. Die grondwetsherziening heeft in verband gestaan met eene Europesche beweging, die in 't algemeen het verwerven van meerdere vrijheid ten doel had. Hier te lande werd in dat tijdsgewigt, behalve op verbetering onzer staatkundige instellingen in andere opzigten, op het erlangen van [illegible] komene vrijheid van godsdienst aangedrongen, [illegible] de vroegere grondwetten die niet hadden [illegible] omdat de Regering zich, onder hare werking, [illegible] van onderscheiden aard in zuiver kerkelijke aangelegenheden had veroorloofd, en een praeventief toezigt had uitgeoefend. Het onmogelijk maken van zoodanige praeventive inmenging voor het vervolg stond bij het wijzigen van het VIde hoofdstuk der Grondwet, in 1848, op den voorgrond. Om zich daarvan te overtuigen behoeft men de gewisselde

stukken over de grondswetsherziening slechts in te zien en zich het deswege in de Staten-Generaal gesprokene voor den geest te brengen. Bij het indienen der wijzigingen in het VIde hoofdstuk werd door den toemaligen Raad van Ministers, in de Memorie van toelichting, aan het tegenwoordig art. 169. der Grondwet eene uitlegging gegeven, die alle denkbeeld aan praeventie moest uitsluiten. Het waken van den Koning, dat alle kerkgenootschappen zich houden binnen de palen van gehoorzaamheid aan de wetten van den Staat, werd daar gelijkgesteld met het waken dat alle ingezetenen en zedelijke lichamen binnen die palen blijven, »zonder daarom — zoo werd er uitdrukkelijk bijgevoegd — aan iemand de verpligting op te leggen, om, voordat hij eene daad pleegt, voordat hij een woord spreekt, schrijft of drukt, daarop de goedkeuring van het gezag te vragen. Het waken der Regering, dat allen blijven binnen de palen der wet, bestaat in het beteugelen van hen, die buiten deze palen gaan, niet in het vlechten van banden, opdat zij dezelve niet zouden kunnen overschrijden." Men kon toch aan deze merkwaardige woorden niet anders dan eenen algemeenen zin toekennen en ze niet uitsluitend op de wijziging der Grondwet betrekkelijk het placet toepasselijk maken.

Al wat verder in 1848 over de herziening van het VIde hoofdstuk der Grondwet is verhandeld, bewijst dat het weren van praeventie daarbij hoofddoel was. Men kan zich daarbij onder anderen beroepen op hetgeen over de bijvoeging der laaste woorden van art. 164: »behoudens de bescherming der maatschappij en harer leden tegen de overtreding der strafwet" in de gewisselde stukken voorkomt. De bijvoeging is niet dan met moeite van de Regering, naar wier oordeel de zaak van zelf sprak, verworven. Vooral blijkt middagklaar, dat in het genoemde artikel het woord *strafwet* met voordacht gekozen is, en dat men op de bijvoeging bleef aandringen, omdat men, zonder haar, vreesde, dat het regt tot het vaststellen van *repressive* bepalingen — van *praeventive* was zelfs geene sprake — zou worden ontkend.

Sedert 1848 is, als bij de behandeling der staatsbegrooting de kerkelijke aangelegenheden in de Tweede Kamer wierden aangeroerd, daar steeds op den voorgrond gesteld, dat de Grondwet het beginsel der geheele afscheiding van Kerk en Staat had voldongen, en dat dien ten gevolge de kerk genootschappen volkomene vrijheid bezaten, om zich zelve te organiseren. Die vooruitgezette stellingen hebben in geen enkel geval, ook niet toen de regeling van het R.-K. kerkgenootschap als kort aanstaande wierd aangekondigd, tegenspraak ontmoet. En nu zou men desniettemin willen beweren, dat voor zoodanige regeling eene voorafgaande goedkeuring van het staatsgezag noodig was; dat de Grondwet toeliet, daaromtrent regelen bij de wet te stellen; en dat dus de Volksvertegenwoordiging en de Regering zich jaren achtereen omtrent den waren zin en de beteekenis der Grondwet, ten aanzien van een hoogst aangelegen onderwerp hadden vergist! Men kon dit niet aannemen en herhaalde dus, dat men het vaststellen eener wet als de tegenwoordige voor onmogelijk hield.

§ 4. Van de zijde der meerderheid, die het vaststellen van praeventive maatregelen bij de wet grondwettig allezins geoorloofd achte, of althans in de Grondwet generlei verbod tegen zoodanige maatregelen kon lezen, beriep men zich insgelijks op hare letter en haren geest.

Het was, beweerde men van die zijde, hoogst willekeurig en strijdig met den aard der zaak, de artt. 164 en 165 der Grondwet als in onmiddellijk verband tot elkander staande te beschouwen en wat in het eene gelezen wordt naar het andere over te brengen. Die artikelen regelen verschillende onderwerpen, bevatten bepalingen van zeer onderscheiden aard. Art. 164 verleent volkomene vrijheid van godsdienstige belijdenis, maar betreft, even als art. 188 der vorige Grondwet, waarvoor het, enkel met wijziging van redactie in de plaats is gekomen, alleen de individuen, het gezin, geenszins de openbare, hoogstens de huisselijke godsdienstoefening. De vrijheid, daar aan de individuen toegekend, wordt door niets anders beperkt, dan door de bepalingen der strafwet. Art. 164 sluit allen gewetensdwang uit; het verzekert aan ieder ingezeten van het Rijk de vrijheid om zoodanige godsdienstige begrippen voor zich te vormen en zoodanige godsdienstige meeningen te belijden, als hem goeddunkt. De geschiedenis, ook van ons Vaderland, leert van welke groote waarde deze volkomene gewetensvrijheid is.

Art. 165 spreekt niet meer van individuen, maar van kerkgenootschappen, dat is van vereenigingen, door de individuen gevormd tot gemeenschappelijke godsdienstoefening. Aan deze kerkgenootschappen wordt niet de volkomen vrijheid van art. 164 toegekend; maar daaraan wordt, om het hoog gewigt dezer vereenigingen, bescherming verzekerd, en wel voor alle *gelijke* bescherming, omdat de grondwetgever het denkbeeld eener heerschende Kerk bij voortduring geheel wilde uitsluiten. Van bescherming is in art. 165 de rede, niet van geheel vrije regeling. Noch in dit, noch in het vorig artikel ligt dus eenige grond, om de goedkeuring van het staatsgezag met opzigt tot die regeling geheel uit te sluiten.

De kerkgenootschappen kunnen, wanneer zij handelingen pleegden, strijdig met het staatsbelang, niet, als het individu, tegenover de gewone strafwet worden geplaatst. Daarom is art. 169 in de Grondwet opgenomen; inhoudende, dat de Koning waakt, dat alle kerkgenootschappen zich houden binnen de palen van gehoorzaamheid aan de wetten van den Staat.

Men kan niet toegeven, dat de uitdrukking: *wetten van den Staat*, al moesten daardoor in de eerste plaats de gewone wetten en dus vooral de strafwetten worden verstaan, zulk eene beperkende uitlegging dult, dat de Koning ook geene speciale wet ten aanzien der kerkgenootschappen en dan wel eene van praeventiven aard zou kunnen voorstellen. In de vorige Grondwet kwam in art. 194 eene nagenoeg geheel gelijkluidende bepaling voor, en desniettemin is onder de heerschappij dier Grondwet door een bevoegd beoordeelaar beweerd, dat hier sprake is van een zeer bepaald toezigt; dat dit toezigt in de eerste plaats de reglementen of wetgevende voorschriften treft, welke het kerkgenootschap krachtens zijne autonomie vastelt; dat deze aan het oordeel der Kroon worden voorgelegd, ten einde zij de gansche inrigting doorzie, en de uitvoering van hetgeen strijdig mogt zijn met de wettige staatsorde verbiede; en dat het de taak der wet is te bepalen, wat al, eer 't in werking kome, aan dat oordeel moet worden onderworpen.

Het is waar, het tegenwoordig art. 169 stemt niet geheel en al met het 2de lid van art. 194 der Grondwet van 1840 overeen. De woorden: »*De Koning waakt*« zijn in de plaats gekomen van de woorden: »*De Koning zorgt tevens*.« Maar men kan niet inzien, dat het hoofddenkbeeld der thans behandelde grondwetsbepaling daardoor eenige wezenlijke verandering heeft ondergaan. Wie verpligt is te *waken*, dat iemand zich houde binnen de palen van gehoorzaamheid, is daardoor tevens verpligt — en hierin ligt geheel het praeventive systema — om te voorkomen, dat men buiten de palen dier gehoorzaamheid ga.

De uitsluiting van praeventie ligt ook niet in art. 170 der Grondwet. Volgens dat artikel wordt de tusschenkomst der Regering niet vereischt bij de briefwisseling met de hoofden der onderscheidene kerkgenootschappen, noch, behoudens verantwoordelijkheid volgens de wet, bij de afkondiging van kerkelijke voorschriften. Het behoeft naauwelijks herinnering, waarop dat artikel voornamelijk, zoo niet uitsluitend, doelt. Het geld daarbij de opheffing van het zoogenaamde placet, de afschaffing van alle voorafgaande beoordeeling van staatswege der pauselijke bullen en breve's. Maar dat daaruit nu zou volgen, dat pauselijke brieven, die eene geheel niewe organisatie van het Roomsch-katholijk genootschap hier te lande inhouden, niet enkel vrijelijk afgekondigd, maar in hunnen vollen omvang, zonder eenig voorafgaand overleg met het staatsgezag, ten uitvoer gelegd zouden mogen worden; dat dit overleg niet zou behoeven plaats te hebben, ook voor zoodanige bepalingen, die, als niet van zuiver kerkelijken aard, ook den Staat betreffen: — dat kon men niet toestemmen. Ware dit de bedoeling van art. 170, er zou daarbij niet enkel aan de kerkgenootschappen vrijheid en zelfstandigheid in hun eigen boezem zijn toegekend, maar in het wezen der zaak zou suprematie van de Kerk over den Staat zijn ingevoerd. De Staat zou voortaan, ook waar het zaken geldt die tot een gemengd gebied behooren, tegenover de Kerk geheel weerloos zijn.

De slotsom is, dat het VIde hoofdstuk der Grondwet, bij de herziening van 1848, met opzigt tot het thans behandelde punt, het al dan niet toelaten van praeventie, geenerlei andere wezenlijke verandering heeft ondergaan, dan de inlassching van art. 170; dat aan dit nieuwe artikel geene meer uitgestrekte beteekenis mag worden toegekend, dan die de bewoordingen zelve medebrengen; en dat dus, met die ééne uitzondering, thans de kerkgenootschappen aan dezelfde regelen gebonden zijn, als vòòr 1848.

Nu heeft men nog wel aangevoerd, dat indien het de bedoeling des grondwetgevers ware geweest, de beperking van de vrijheid der kerkgenootschappen door eene bijzondere wet als de thans voorgedragene mogelijk te maken, daarvan in het VIde hoofdstuk eenig spoor zou moeten te vinden zijn; doch, behalve dat dan toch in dat hoofdstuk bij herhaling van *eene wet* of van *wetten* gesproken wordt, kan men aan deze opmerking eene andere overstellen. Ware het de bedoeling geweest, om geenerlei praeventie ten aanzien der kerkgenootschappen toe te laten, in het genoemde hoofdstuk zou eene soortgelijke bepaling moeten voorkomen, als die van art. 8 der Grondwet, waarbij alle *voorafgaand onderzoek* ten aanzien van het openbaren van gedachten of gevoelens door middel der drukpers wordt uitgesloten.

Maar men heeft zich niet enkel op de letter der Grondwet beroepen. Ook de geest, die blijkens de gewisselde stukken en gehoudene beraadslagingen daarbij heeft voorgezeten, moest, zeide men, niet uit het oog worden verloren. Men kon daarop, met geringe wijziging van uitdrukking, kunnen antwoorden, wat is een vroeger tijdperk, juist met het oog op de thans behandelde grondwets-artikelen, is gezegd; het is de vraag niet, wat een of ander lid, het is zelfs de vraag niet, wat de voorstellers der in 1848 gewijzigde artikelen daarbij hebben gedacht; wij mogen daarom die artikelen niet anders uitleggen dan de tekst medebrengt: het is eenvoudig de vraag, wat er staat.

Intusschen gelooft men, dat ter gelegenheid der grondwetsherzienning van de zijde der toenmalige Regering meer dan één wenk is gegeven, waaruit is af te leiden dat bij haar de bedoeling niet bestond om voortaan alle praeventief toezigt ten aanzien der kerkgenootschappen en hunne regeling te laten varen. De hiervoor in § 4 aangehaalde woorden der Memorie van Toelichting van 1848, volgens welke het waken der Regering ten aanzien der kerkgenootschappen niet in te vlechten van handen, maar alleen in het beteugelen van hen, die buiten de palen gaan, moest brstaan, zijn, als men ze in hunnen zamenhang leest, meer bepaald toepasselijk op de opheffing van het regt van placet. Er kunnen daarentegen andere uitdrukkingen der toemalige Ministers in gewisselde stukken en gehoudene redevoeringen worden oversteld, die eenen veel minder vrijgevigen, ja zelfs zeer beperkenden geesr ademen. Zoo is door een toemalig Minister de trekking tusschen Kerk en Staat aldus aangewezen: »De Kerk niet boven den Staat, niet buiten den Staat, maar zich vrijelijk bewegende in den Staat, en die vrijheid onbelemmerd genietende, mits blijvende binnen de grenzen van de wetten van den Staat.« Diezelfde Minister is daarbij zoo ver gegaan, dat hij, met toespelling op de leer der vroegere Mennoniten ten aanzien van het dragen der wapenen, beweerde, dat indien de leden van een kerkgenootschap zich door de bepalingen der wet te zeer belemmerd mogten achten, ze in dit land der vrijheid niet zonden kunnen verblijven; »want, zeide hij, de wetten van den Staat kunnen niet worden gawijzigd naar de ouertuiging van sommigen: dan toch zoude niet meer de Kerk blijven in den Staat, maar heerschappij voeren over den Staat.«

Zoo er overigens in het verhandelde tijdens de grondwetsherzienning op het stuk der godsdienst wel eenige tegenstijdigheid tusschen vroeger en later gebezigde uitdrukkingen heeft geheerscht, is dit, volgens sommige leden ook daaraan toe te schrijven' dat zich ter dier gelegenheid eene dubbele rigting heeft doen gelden. Men is, onder den eersten indruk der gebeurtenissen van Maart 1828, zeer vrijgevig geweest. maar later, uit eene beduchtheid of een wantrouwen, waarvan men ook in ne meeste vroegere staatsregelingen sporen vindt, eenigermate op zijne schreden teruggekeerd. In de wijze, waarop de artt. 10 en 194 der Grondwet ten laatste zijn vastgesteld, is, volgens deze leden, die veranderde rigting vooral zigtbaar.

Ook na 1818 heeft de Regering bij de behandeling der begrootingswetten zich soms op eene wijze uitgelaten, die vrij duidelijk deed zien, dot, terwijl zij het regt der kerkgenootschappen om hunne aangelegenheden op het kerkelijk terrein zelve te regelen, ten volle erkende, zij zich daardoor niet ontslagen rekende van een zelfstandig en werkdadig *toezigt*. Zoo werd in de Memorie van Beantwoording op het Voorloopig Verslag van de Afdeelingen der Tweede Kamer wegens de Staatsbegrooting van 1851, nadat daarin het regt der kerkgenootschappen tot eigene inwendige regeling ten volle was erkend, te dier zake een voorbehoud opgenomen van dezen inhoud: »altijd met dien verstande, dat aan den Staat het grondwettig regt verblijft om op zijn gebied te zorgen en *toe te zien*, dat de openbare orde en rust door de daar te stellen kerkelijke organisatien niet worden gestoord, en onverminderd de verpligte gehoorzaamheid aan de wetten van den Staat.« Toen later dit voorbehoud in de Tweede Kamer opzettelijk ter sprake kwam, zijn door een der Ministers de daarin vervatte bewoordingen nog in zoover versterkt, dat hij niet enkel van *toezigt*, maar van een *streng* en *scherp* toezigt gewaagde.

Door enkele leden werd hier nog bijgevoegd, dat indien de Grondwet zoo ondubbelzinnig alle voorafgaande tusschenkomst van het staatsgezag omtrent de regeling der kerkgenootschappen had verboden, als door sommigen werd beweerd, het zich moeijelijk zou laten verklaren, hoe een vroeger Minister van Buitenlandsche Zaken in eenen bekenden brief de mogelijkheid had ondersteld. dat een volgend Gouvernement omtrent zoodanige regeling andere beginselen zou kunnen omhelzen, dan door hem werden voorgestaan.

§ 5. Terwijl alzoo de meerderheid der leden het gevoelen verdedigde, dat het vaststellen eener wet tot regeling van het toezigt op de kerkgenootschappen geenszins tegen de Grondwet aandruischt, maar als geoorloofd of althans niet verboden moet worden aangemerkt, gingen de meeste voorstanders van dit gevoelen eenen stap verder en beweerden zij, dat zoodanige wet *noodzakelijk* is.

Het betoog dier noodzakelijkheid grondde zich voornamelijk daarop, dat het VIde hoofdstuk der Grondwet zoowel algemeene beginselen als meer bepaalde voorschriften behelst, die door nadere wettelijke voorziening in 't leven geroepen moeten worden of behoorlijke toepassing moeten erlangen.

De Grondwet, zeide men, moge in het genoemde hoofdstuk geen volledig stelsel van kerkelijk staatsregt aanduiden, er komen daarin bepalingen voor, die omtrent de hier te lande bestaande betrekking van het staatsgezag tot de kerkgenootschappen geen twijfel overlaten. Inzonderheid wordt die betrekking door de artt. 165 en 169 gekarakteriseerd. Daarbij wordt aan de uitvoerende magt te dezen aanzien eene dubbele verpligting opgelegd, die van bescherming en van oppertoezigt. Die dubbele verpligting sluit alle denkbeeld uit van eene volstrekte scheiding van Kerk en Staat, die hier te lande niet bestaat.

Zal nu echter die dubbele verpligting behoorlijk worden nagekomen; zal er zekerheid bestaan, dat steeds eene gelijkmatige en regtvaardige toepassing der bescherming en van het oppertoezigt omtrent alle kerkgenootschappen plaats vinde, dan behooren bij de wet regels te worden gesteld, naar welke het uitvoerend gezag zich in dezen hebbe te gedragen. De palen van gehoorzaamheid, bij artt. 169 der Grondwet bedoeld, moeten uitdrukkelijk worden aangewezen opdat de Staat niet weerloos zij tegenover het kerkgenootschap, dat eigenmagtig bij zijne inwendige regeling, over aangelegenheden, die tot gemengd gebied behooren, mogt beslissen, opdat niet die suprematie van de Kerk over den Staat, waarvan zoo even gesproken werd, plaats vinde.

Te gelijk moet door den wetgever zorg worden gedragen, dat sommige meer bepaalde voorschriften van het VIde hoofdstuk geene doode letter blijven. Zoo moge het voorschrift van art. 164 reeds zijne sanctie vinden in de gewone strafwet; daar zijn andere bepalingen in het genoemde hoofdstuk, die in de daad nog wettelijke sanctie behoeven, gelijk die der artt. 167 en 170, en zulks opdat met vrucht kunne worde belet, wat bij het eerste artikel is verboden, en opdat de verantwoordelijkheid, in het laatstgenoemde bedoeld, eene waarheid worde.

Tot nu toe was, volgens de leden wier gevoelen thans wordt uitgedrukt, dit belangrijk onderwerp wel niet in eenen geheel wetteloozen, maar toch zeer ongeregelden toestand. Voor een gedeelte van het Rijk was de wet van 18 Germinal het Xde jaar, van kracht, terwijl elders, waar die wet of niet van kracht geacht werd of om andere redenen buiten toepassing bleef, de uitvoerende magt de thans bedoelde grondwettelijke bepalingen uitvoerde en toe-

paste naar geene andere regelen, dan die zij zich zelve stelde. Van dáár verandering van inzigten en denkbeelden tusschen elkander opvolgende ministers; van daar eene geheel verschillende en ongelijkmatige behandeling van de aangelegenheden der kerkgenootschappen, zoodat het eene zich geheel vrij in eigen boezem kon bewegen zonder tusschenkomt van het staatsgezag, terwijl andere eene krachtige inmenging of bemoeijenis van de zijde van dat gezag ondervonden. Die staat van zaken behoorde op te houden, en zulks kon, men herhaalde dit, niet anders geschieden dan door eene wettelijke regeling, die de betrekking tusschen den Staat en de kerkgenootschappen op vasten voet bragt en den eerste in de gelegenheid stelde, zoowel om gelijke bescherming aan allen, ook tegen inbreuk op elkanders regten, te verleenen, vls om te waken dat alle zich houden binnen de palen van gehoorzaamheid aan de wet.

Een en ander klemde nog meer, omdat het, naar de meening dezer leden, bij de regtsgeleerden niet is uitgemaakt, of niet ten gevolge van het 3de additionele artikel der Grondwet, de art. 207 en 208, alsmede de art. 291 en volgg. van het *Gode Penal* nog gerekend moeten worden kracht van wet te hebben, zoodat daaruit alleen reeds de noodzakelijkheid eener wet ten aanzien van het behandelde onderwerp zoude blijken.

§ 6. In strijd met het voorafgaande werd door andere leden der meederheid de twijfel geopperd of het vaststellen eener wet als de tegenwoordige, ofskhoon door de Grondwet niet stellig verboden, in verband met het praerogatief der Kroon. als volkomen geoorloofd zou kunnen worden beschouwd. Kwam het hier voornamelijk aan het opzigt, bij art. 169 der Grondwet aan den Koning opgedragen; op het waken, dat alle kerkgenootschappen zich houden binnen de palen van gehoorzaamheid aan de wetten van den Staat dan sprak het van zelf, dat dit toezigt zeer wel kon worden geoefend, zonder dat de wetgevende magt vooraf de daarbij in acht te nemen regels stelde. Men ging verder en noemde het ook in de Memorie van Toelichting vooruitgezette beginsel verkeerd, dat eene grondwettige bepaling als deze eerst leven en kracht uit eene staatswet moeet ontvangen. Het was gevaarlijk de leer te prediken, dat de uitvoerende magt niets anders verrigten kan datgene waartoe zij bij bepaalde wetten bevoegdheid erlangt. Het gevaar was hier te grooter, omdat eene wet als deze altijd limitatief zou worden uitgelegd, ən dus te eeniger tijd zou kunnen worden beweerd, dat de Koning in geen geval verder mogt gaan, dan daarbij wordt toegelaten, in geen geval andere maatregelen nemen mogt, dan waarvan daarbij sprake is. Men zou door het vaststellen eener wet als de tegenwoordige in het geval kunnen komen van inbreuk te maken op de prerogativen der Kroon. Deze bedenking woog bij sommige leden zoo zwaar, dat zij bepaald deswege door de Regering verlangden gerustgesteld te worden en tevens, in verband daarmede en tot betere beoordeeling van het voorgedragen ontwerp, inlichting noodzakelijk achtten omtrent de vraag, of de Regering het voornemen koesterde, later nog andere wetten betrekkelijk het ten uitvoer leggen der voorschriften van het VIde hoofdstuk der Grondwet voor te dragen.

Enkele leden plaatsten zich nog weder op een eenigzins ander standpunt. Ook zij meenden, dat tot de regeling van het toezigt op de kerkgenootschappen eene wet als deze niet eens werd gevorderd; dat de Koning de hem toe te kennen magt, uit kracht van art. 169 der Grondwet bezat, en dat, zoo bij de uitoefening dier magt het vaststellen van strafbepalingen noodzakelijk ware, daarin bij eene soortgelijke wet als die van 6 Maart 1818 (*Staasblad* n°. 12) kon worden voorzien.

§ 7. Op het voetspoor der Memorie van Toelichting, is in al de afdeelingen de vraag behandeld, of eene wet tot regeling van het toezigt op de kerkgenootschappen noodzakelijk is, met het oog op de wet van 18 Germinal het Xde jaar; welke wet, naar het oordeel der Regering, ofschoon slechts in een klein gedeelte van het Koningrijk der Nederlanden geheel uitgevoerd, kracht van wet had voor het geheele Rijk.

Bij de behandeling van dit vraagstuk hebben sommige leden de aanmerking niet kunnen terughouden, dat het hun leed had gedaan, dat de Regering aan een punt als dit zoo bijzonder veel gewigt had gehecht. Moest de wet van Germinal nog geheel of gedeeltelijk als regtsgeldig worden beschouwd, dan werd het hoog tijd tot hare afschaffing over te gaan; maar eene wettelijke voorziening als de tegenwoordige moest niet op de noodzakelijkheid dier afschaffing worden gegrond. Hel gold hier in allen gevalle eene Napoleontische wet, die maar al te zeer van Napoleontische inzigten getuigenis droeg. Op zoodanige wet moest de regeling van het toezigt op de kerkgenootschappen hier te lande niet, al ware het dan slechts zijdelings, worden geënt. Daardoor toch zou men gevaar loopen, aan de milde beginselen onzer Grondwet op het stuk der vrijheid van godsdienst te kort te doen.

Wat nu het vraagstuk zelf betreft, stonden de gevoelens lijnregt tegen elkander over. Aan de eene zijde beweerde men, dat de wet van Germinal zeker in een gedeelte van het Rijk, met name in Limburg en Staats-Vlaanderen, van kracht was; dat het zeer twijfelachtig was, of zij ook niet, althans wat vele harer betrekkingen betreft, in de overige deelen van het Rijk van toepassing zou kunnen geacht worden; en dat dienvolgens de Regering niet ten onregte had beweerd, dat eene vervanging dier wet door eene andere, meer met onze tegenwoordige staatsinstellingen overeenkomstig, dringend gevorderd wierd. Daarentegen beweerden anderen, dat de bedoelde wet nooit in het grootste gedeelte van het Rijk is ingevoerd; dat waar die invoering heeft plaats gehad, daarop later is teruggekomen; en dat derhalve de afschaffing en vervanging van eene wet als deze niet in aanmerking kon komen.

De voorstanders van het laatste gevoelen beriepen zich in de *eerste* plaats op art. 206 van het Keizerlijk decreet van 18 October 1810, luidende: *L'organisation du clergé Catholique et du clergé Protestant, actuellement existante, est maintenue.*» Nu is wel bij het decreet van 6 Januarij 1811 de wet van Germinal het Xde jaar *«dans les sept nouveaux départements, formés du territoire de la çi-devant Hollande»* executoir verklaard; doch onder het voorbehoud *«des modifications particulières qui ont été apportées par Nous pour ces mêmes départements.»* Dat voorbehoud kan niet anders doelen dan op het in stand houden der bestaande organisatie. Onder de Keizerlijke regering is in die organisatie geene verandering gekomen. Wel hebben de commissiën, bij de decreten van 29 October 1811 en 24 Januarij 1812 benoemd, om eene nieuwe regeling der kerkelijke zaken in de Hollandsche departementen tot stand te brengen, daartoe onder het voorzitterschap van den baron d'Alphonse ontwerpen ingezonden, maar deze hebben, zoowel als latere ontwerpen van dien aard, te Parijs geen bijval gevonden. Het concordaat van 1813, dat in art. 8 op nader overleg omtrent de in Holland te vestigen bisdommen wees, is tusschen beide gekomen en de keizerlijke regering heeft een einde genomen, zonder dat de wet van Germinal in de Hollandsche departementen was ingevoerd.

Men antwoordde, dat in deze redenering de ware zin en beteekenis van het decreet van 18 October 1810 in dit opzigt uit het oog werd verloren. Dat decreet voerde aan het hoofd, dat de daarbij vastgestelde organisatie voor het jaar 1811 van kracht zou zijn, en was dus geheel tijdelijk. Het aangehaalde art. 206 handhaafde de bestaande organisatie van de Katholieke en Protestantsche geestelijkheid insgelijks voorloopig en tot dat nader zou zijn voorzien. Die voorziening volgde spoedig. Bij het decreet van 6 Jan. 1811 werd, onder het reeds vermelde voorbehoud, de wet van Germinal voor de Hollandsche departementen executoir verklaard. Nu moge de volledige toepassing dier wet sedert achterwege en de in 1810 *bestaande organisatie* behouden gebleven zijn, zij had sedert dat tijdstip kracht van wet voor geheel het tegenwoordig Koningrijk; zij werd daar gaaf ingevoerd. Waarop toch slaan die *modifications apportées par Nous*, waarvan het decreet van 6 Januarij 1811 melding maakt? Blijkbaar op modificatien in de wet, niet op de bepaling van het decreet van 18 Oct. 1810, waarbij het voorloopig behoud van het bestaande niet tot nadere voorziening werd vastgesteld; want bij het decreet van 1810 werd de wet van Germinal niet ingevoerd en konden dus daarin geene modificatien gebragt worden.

In de tweede plaats beweerde men, dat de wet van Germinal hier te lande niet geldig geacht kon worden, omdat het concordaat van 1801 is afgeschaft. Die wet bevat drie onderscheidene deelen: 1°. het concordaat van 1801, dat is de conventie, den 26 Messidor van het IXde jaar tusschen den Paus en de Fransche regering gesloten; 2°. de *articles organiques* van die conventie, door Napoleon eenzijdig voor de Katholieke kerk vastgesteld, en waartegen van de zijde van den Pauselijken Stoel is geprotesteerd; 3°. de *articles organiques des cultes protestants*. De sub n°. 2 genoemde *articles organiques* moesten tot uitvoering der conventie van 1801 strekken. Nu is wel bij art. 1 van het concordaat van 1827 de overeenkomst van 1801 op de noordelijke provinciën van het toenmalig Koningrijk der Nederlanden toepasselijk verklaard, maar dat concordaat is hier te lande noooit ingevoerd, aan de bepalingen daarvan is nooit uitvoering gegeven.

Derhalve is ook het concordaat van 1801 geheel vervallen, en daarmede de *articles organiques*, die naar de eigenmagtige beslissing des Franschen wetgevers daaraan waren gehecht. Eindelijk hebben zeer zeker de *articles organiques des cultes protestants* hier te lande, zelfs in Staats-Vlaanderen en Limburg, nooit kracht van wet gehad. In 1816 is bij het Kon. besluit van 7 Januarij het organiek reglement voor de Hervormde Kerk tot stand gekomen, zonder dat daarbij eenig gewag van de wet van Germinal is gemaakt. De slotsom is dus ook hier weder, dat die laatste wet als sedert lang in al zijne deelen vervallen en afgeschaft moet worden beschouwd.

Van de andere zijde werd daartegen aangevoerd, dat juist de toepasselijk-verklaring in 1827 van het concordaat van 1801 en van hetgeen daaruit voortvloeide, op de noordelijke provincien het bestaan der regtsgeldigheid van de wet van Germinal medebrengt. De toepassing was tot dien tijd toe niet meer dan opgeschort, en dat dan nog maar gedeeltelijk. Het is toch moeijelijk te weêrspreken, dat onderscheidene bepalingen der wet van Germinal vroeger en later als in werking zijn beschouwd. Het regt van placet, waarover hier te lande zooveel is verhandeld, was alleen op het eerste der *articles organiques de la convention du 26 Messidor an IX* gegrond. Het is immers eene dwaling, dat regt met de artt. 207 en 208 van het Code Pénal in verband te brengen, die alleen tot briefwisseling van geestelijken met buitenlandsche mogendheden betrekking hebben. Om zich daarvan te overtuigen, behoeft men slechts de beraadslaging van 1847 in de Tweede Kamer over het nieuwe Strafwetboek in te zien. Tijdens de grondwetsherziening van 1848 heeft men de bepaalde afschaffing van het regt van placet, die uit art. 170 der Grondwet volgt, noodzadelijk geacht, hetgeen niet het geval had kunnen zijn, als men zich destijds het eerste der organieke artikelen niet als toepasselijk had voorgesteld. Er hebben dan ook voorbeelden bestaan van pauselijke bullen, die door de Nederlandsche Regering geplaceteerd zijn.

Evenzoo beweerde men, dat het 45ste artikel der wet van Germinal bij art. 167 der Grondwet is overgenomen; omdat het altijd regtsgeldig geweest was, en omdat men het in stand houden der daarin vervatte bepaling niet van eene beslissing des gewonen wetgevers afhankelijk wilde laten.

Op dit laatste is echter geantwoord, dat, indien art. 45 der wet van Germinal in Nederland nog van kracht is, het houden van processien en andere kerkelijke plegtigheden buiten de kerken aldaar geoorloofd zou wezen in alle gemeenten, die geene steden zijn. Men beriep zich daarbij ook op de circulaires van den Franschen minister van binnenlandsche zaken, Chaptal, van 30 Germinal IXde jaar en van den directeur der eerediensten, Portalis, van 14 Prairial van datzelfde jaar, waarbij aan de bepalingen van art. 45 nog eenige meerdere uitbreiding is gegeven.

In de derde plaats wedersprak men de regtsgeldigheid der wet van Germinal, omdat geheel het stelsel dier wet strijdig is met de beginselen der grondwetten, die elkander sedert 1814 hier te lande hebben opgevolgd. Die wet stond, wat de *naticles organiques* betreft, in verband niet enkel met de beginselen der Gallicaansche Kerk, maar zelfs eenigermate met de *constitution civile du clergé* van 1791, volgens welke laatste de staatsmagt de Kerk regelt en de geestelijken staats-ambtenaren zijn. Zij bevat dien ten gevolge eene menigte bepalingen, die ingrijpen op het kerkelijk gebied; hetgeen lijnregt strijdt met de beginselen der Nederlandsche grondwetten, die dan toch zeer zeker op het zuiver kerkelijk gebied geheele vrijheid willen. Al ware dus de wet van Germinal tijdens de omwenteling van 1813 in de voormalige Hollandsche departementen regtsgeldig geweest, zij zou wegens den strijd der daarin vervatte bepalingen met de sedert ingevoerde Grondwet afgeschaft zijn. Wegens dien bestaanden strijd konden ook de additionele artikelen onzer grondwetten hier niet worden ingeroepen. Die artikelen spreken van bij de afkondiging der Grondwet *verbindende*, ja zelfs, wat de Grondwet van 1815 betreft, van *in werking zijnde* wetten.

Daarop werd geantwoord, dat, al gaf men een en ander toe, in de wet van Germinal toch verscheidene bepalingen van politie voorkomen, die volstrekt niet strijden met de vrijheid, door de Grondwet verleend en gewaarborgd, en dat deze geacht moeten worden te zijn blijven bestaan. Het was toch eene dwaling, dat eene wet als volstrekt niet regtsgeldig zou kunnen worden beschouwd, omdat een deel harer bepalingen niet uitvoerbaar zijn, of ook omdat die bepalingen gedurende geruimen tijd niet zijn toegepast. Tot betoog van dit laatste behoefde men zich slechts op het gebeurde met de wet van 29 Nivôse het XIIIde jaar (de zoogenaamde zeven-kinderen-wet) te beroepen.

In de vierde plaats werd, in naauw verband met het voorafgaande, aangevoerd, dat het argument, aan de additionele artikelen onzer grondwetten ontleend, hier niet eens toepasselijk is. De Grondwet van 1814 behelsde zoodanig artikel niet. Reeds daarom alleen was de wet van Germinal, zoo zij al in 1814 voor de voormalige Hollandsche departementen bestond, door de invoering der Grondwet van dat jaar vervallen. De inhoud van art. 139 dier Grondwet strekt tot bevestiging van die stelling. Men vindt dan ook in al de tot dat tijdperk behoorende besluiten betrekkelijk de kerkelijke aangelegenheden, bijv. in de besluiten van 16 Mei 1814, 18 Februarij en 16 September 1815, van de wet van Germinal niet de minste melding gemaakt, waaruit dan toch wel af te leiden is, dat de Regering haar als niet bestaande beschouwde.

Voor het eerst ziet men de wet van Germinal genoemd in het Koninklijk besluit van 10 Mei 1816 (*Stbl.* no. 23), waarbij de werkzaamheden, uit die wet voortvloeijende, aan eene Commissie uit den Raad van State, die te Brussel zou resideren, zijn opgedragen. Dit besluit betreft echter uitsluitend de Belgische provinciën, waaruit alweder volgt, dat de wet van Germinal niet toepasselijk op Noord-Nederland werd beschouwd.

Tegen deze redenering deed men echter opmerken, dat het argument aan het niet voorkomen van een artikel wegens het in stand houden van bestaande wetten in de Grondwet van 1814 ontleend, geacht moest worden te veel te bewijzen. Die Grondwet kon toch, evenmin als eenige andere, het invoeren van geheele anarchie bedoeld hebben. Werd daarin eene zoodanige bepaling, als die het 3de additonele artikel der Grondwet van 1848 inhoudt, gemist, het was omdat men stilzwijgend het handhaven van alle bestaande wetten, tot die door anderen vervangen waren, bedoelde. Was dus de wet van Germinal krachtens het Keizerlijk decreet van 1811 hier te lande ingevoerd: zij bleef, in weêrwil der Grondwet van 1814, hoogstens met de vroeger aangeduide uitzonderingen, regtsgeldig. Zij bleef bestaan, al wierd daarvan in de besluiten van 1814 en 1815 niet gesproken, of al werden bij het besluit van 10 Mei 1816 omtrent de wijze van uitvoering bepalingen gemaakt, die uitsluitend de zuidelijke provinciën van het Koningrijk der Nederlanden raakten.

Eindelijk, ten vijfde, is door sommige leden beweerd, dat zelfs het door de Regering vooruitgezette beweren, als of de wet van Germinal ten minste voor Limburg en Staats-Vlaanderen steeds in volle kracht ware gebleven, niet kan worden toegestemd. Limburg heeft negen jaren lang tot Belgie behoord en is dus onderworpen geweest aan de bepalingen der Belgische Grondwet, die dan toch ongetwijfeld op het stuk der godsdienst lijnregt strijden met den geest en de strekking der wet van Germinal. Bij de Koninklijke besluiten van 8 Julij 1840 en van 19 April 1841, waarbij de breve's van 2 Junij 1840 en 9 Maart 1841 bevestigd werden, is de bisschoppelijke hierarchie in Limburg en Staats-Vlaanderen opgeheven en zijn die landstreken bij de Hollandsche missie gebragt. Ten gevolge daarvan gelden ook voor Limburg en Staats-Vlaanderen een deel der bezwaren, aan den geest en de strekking van de *articles organiques* ontleend, die in hunne hoofdbepalingen niet op een land van missie toe te passen zijn.

Er is geantwoord, dat, zoo al de tijdelijke vereeniging met Belgie voor Limburg het ondersteIde gevolg kon hebben

gehad, dan toch niet geheel Limburg met Belgie is vereenigd geweest. Daarenboven is in Belgie, in weêrwil der aldaar bestaande Grondwet, het thans behandelde vraagstuk nog niet uitgemaakt. Niet lang geleden is door den Brusselschen procureur-generaal, de Bavay, beweerd, dat nog heden ten dage de wet van Germinal in Belgie van kracht was voor zooveel het *appel comme d'abus* betreft.

Aan het einde van dit deel der overweging gekomen, hebben vele leden erkend, dat uit de wisseling van gevoelens over de wet van Germinal althans gebleken is, dat met opzigt tot de voortdurende regtsgeldigheid daarvan veel twijfel en onzekerheid heerscht; en dat, daar slapende wetten in meer dan één opzigt als gevaarlijk moeten worden beschouwd, het allezins wenschelijk is, aan dien twijfel en die onzekerheid voor goed een einde te maken.

Door sommige leden is nog mededeeling aan de Kamer gevraagd van een Koninklijk besluit van 22 April 1823 wegens de kerkelijke aangelegenheden; welk besluit gedurende de overweging omtrent de wet van Germinal is aangehaald en misschien deswege eenig licht zou kunnen verspreiden.

(Het vervolg en slot van dit verslag zal MORGEN in een bijvoegsel worden gegeven.)

De *Nederlander* van heden verbaast ons waarlijk door het volgende artikeltje. Wij hadden het, tot dus ver, onmogelijk geacht, dat de anti-revolutionnaire partij in *die* mate zich aan kwade trouw kon schuldig maken:

„In de wijs waarop door de *vrijzinnigen* strijd tegen ons gevoerd wordt, *blijkt telkens dat het begrip van vrijheid bij hen in vergetelheid geraakt is.*

„Zoo was dezer dagen *de Grondwet* (zie *de Nederlander* N°. 944) *verbaasd* over het beweeren dat in sommige gevallen de verklaring van zich aan een voordragt van wet, als ze wet wordt, niet te zullen onderwerpen, pligtmatig kan zijn.

„Gaarne schrijven wij, ten haren behoeve, het volgende fragment af uit een geschrift van iemand die niet als rustverstoorder bekend is; den, ook hier te lande door velen zoo te regt hoog gewaardeerden *Vinet*. (Hier volgt het fragment.)

Wáár hebben wij onze verbazing betoond over het beweren, dat in sommige gevallen de verklaring van zich aan eene voordragt van wet, als ze wet wordt, niet te willen onderwerpen, pligtmatig kan zijn?

Nergens!

Wij hebben ons slechts verbaasd, dat het orgaan der anti-revolutionnaire partij over dat beweren zoo verstoord was, *omdat de Tijd het opperde*, terwijl haar erkend hoofd, de heer GROEN VAN PRINSTERER zelf, die stelling als pligtmatig had voorgesteld.

Wij hebben — de vraag, die opgeworpen was, zelve daarlatende — slechts aangetoond, „dat de anti-revolutionnaire partij gewoonlijkt laakt in een ander, wat zij zelve doet, als haar belang dit mede brengt.”

Op deze tegenwerping volgt nu eindelijk *bovenstaand* antwoord. Een antwoord van de heeren „dezer-zijds”, die steeds van de daken prediken, dat zij bovenal liefhebben „eene loijale discussie!”

Buitenland.

ENGELAND.

Het Hoogerhuis heeft den 25sten de beraadslaging over de wet nopens het erfregt bij versterf hervat. Een voorstel van lord Derby, om daaraan alle kracht van terugwerking te ontnemen, is met 102 tegen 68 stemmen verworpen.

Het Lagerhuis heeft dien dag met 141 stemmen tegen 23 de tweede lezing toegestaan van de voordragt nopens het Indische regeringsbeleid, en met 92 stemmen tegen 42 de bepaling van de wet op het zegel, strekkende, onder anderen, tot vermindering van het zegelregt op de bijvoegsels der dagbladen.

FRANKRIJK.

Er zijn weder verhalen in omloop, alsof de Prins van Joinville met ridderlijke edelmoedigheid der regering, door lord Palmerston, kennis gegeven heeft van aanslagen tegen 's Keizers leven. Men wil ook dat er dezer dagen gewapende lieden in het bosch van Boulogne zijn gevat. Wat van dit alles zij, het in omloop brengen zelf, van die geruchten doet een nog altijd heerschenden kwaden geest kennen.

ZWITSERLAND.

Men herinnert zich tot welke ongeregeldheden de verkiezing van den heer Frocheboud tot lid van den grooten raad van het kanton Freiburg, heeft aanleiding gegeven. Thans meldt men, dat de heer Frocheboud zijne benoeming niet heeft aangenomen.

TURKIJE.

Er zijn geene nadere berigten, dan de telegraphische (reeds gisteren vermeld) wegens de uitvaardiging van een protest der Porte tegen de bezetting van de Donau-vorstendommen door de Russen en wegens de aanbieding van het afvaardigen van een gezant naar Rusland.

Er zullen met heen en weder schrijven voor het minst zes weken verloopen eer de onderhandelingen, welke men beoogt, kunnen aanvangen. Men rekent er al vooraf op, dat zij van zeer langdurigen aard zullen zijn, en hoopt welligt dat, in den loop dier onderhandelingen, zich van zelve als 't ware eene of andere schikking zal voordoen. Men vergeet aan den anderen kant, dat de Russen inmiddels de vorstendommen zullen blijven bezetten en de staatkunde met het buitenland altoos in eene soort van spanning zal blijven, waarvan menigeen niets goeds verwacht.

Men verzekert dat Frankrijk bij Engeland er op aanhoudt door eene meer krachtige verklaring hun ongenoegen over die bezetting en de geheele houding van Rusland te kennen te geven.

CHINA.

Volgens de jongste berigten breidt de opstand zich al meer en meer uit, en voorziet men dat hij geheel zegevieren zal; zoodat hier eene omwenteling zal zijn volbragt, waarvan men de gevolgen niet voorzien kan.

Binnenland.

's Gravenhage, 28 Julij.

Z. M. heeft goedgevonden aan J. D. Goppel, matroos der 1e klasse, dienende op het fregat Doggersbank, als blijk van Hoogstdeszelfs tevredenheid wegens eene door hem met levensgevaar volbragte redding, te verleenen de bronzen medaille, vastgesteld bij Koninklijk besluit van den 1sten December 1841, n°. 72.

Z. M. heeft benoemd tot substituut-griffier bij de arrondissements-regtbank te Haarlem M. S. F. de Moraaz Imans, thans regter-plaatsvervanger in dezelfde regtbank, en tot ontvanger der directe belastingen en accijnsen te Buurmalsen, den heer W. F. Losecaat van Nouhuis, thans ontvanger derzelfde middelen te Sloten.

De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft, gelet op artt. 99 laatste zinsnede der kieswet, en na de Gedeputeerde Staten van Zuidholland te hebben gehoord, bij beschikking van den 26sten Julij jl. goedgevonden, met wijziging zijner beschikking van den 27sten Maart jl., n°. 8, de gemeente Groot-Ammers als afzonderlijk onderkiesdistrict aan te wijzen, en de gemeente Nieuwpoort met Langerak tot één onderkiesdistrict te vereenigen, waarvan Langerak de hoofdplaats zal zijn.

De belangrijke onderwerpen, in de laatste dagen bij de Staten-Generaal behandeld, en heden het hoogstgewigtige verslag over het wets-ontwerp tot regeling op de kerkgenootschappen, hebben ons genoopt vele onzer beschouwingen tot volgende Nos te laten liggen.

Wij beloven onzen lezers, de schade zoo spoedig doenlijk te vergoeden.

In de zitting der Tweede Kamer van heden werden aangenomen 1°. het wetsontwerp tot aanvulling der wet van 1852, betreffende de pensioenen der zee- en landmagt, met algemeene stemmen; 2°. dat tot wijziging der wet van 28 Aug. 1851 (bevordering der officieren van de geneesk. dienst en van de administratie bij de zeemagt) met 41 tegen 4 stemmen; 3°. dat tot wijziging der wet van 21 Aug. 1851 (pensioenen der officieren van de geneesk. dienst en van de administratie bij de zeemagt) met 30 tegen 16 stemmen, en 4°. het wetsontwerp tot wijziging van het tarief van in- en uitgaande regten met 42 tegen 3 stemmen.

Het eerstgenoemd wetsontwerp werd zonder eenige discussie aangenomen.

Ten aanzien van het tweede wetsontwerp, zoowel als met betrekking tot het derde werden eenige bedenkingen in het midden gebragt, waarop de Minister van Marine echter gemeend heeft, zelfs niet te behoeven een antwoord te geven.

Het laatstgenoemd wetsontwerp lokte eene langdurige discussie in het voorstellen van verschillende amendementen uit.

Bij den aanvang der beraadslaging verklaarde de Minister van financiën door den Koning gemagtigd te zijn, om uit het wetsontwerp te ligten al hetgeen tot de *metalen* betrekking had, daar de regering, naar aanleiding van het bekende adres van de Kamer van koophandel te Rotterdam, zich den tijd wilde geven, om in die bedenkingen te gemoet te komen en dus zich reserveerde de regeling van dit onderwerp zoodra tot eene algeheele tariefsherziening zal worden overgaan.

Een amendement, voorgesteld door den Heer REINDERS, om ook de *landbouwwerktuigen* te doen opnemen onder het artikel, waarbij de regten bij den invoer op 1 pct. en die van den uitvoer *vrij* zijn gesteld, werd *verworpen* met 23 tegen 22 stemmen.

De Heer SLOET TOT OLDHUIS stelde twee amendementen voor, welke beiden werden verworpen; het eerste met 23 tegen 22, het tweede met 29 tegen 16 stemmen. Het eerste amendement strekte, om in het wetsontwerp op te nemen de bepalingen, die in het tegenwoordig tarief staan betrekkelijk het slagtvee, doch met dat verschil, dat de *invoer* zoude vrij zijn.

Het tweede amendem. had de strekking, om in de wet te lasschen, dat *invoer* en *uitvoer* VRIJ zouden zijn van vleesch, schapenvleesch, varkensvleesch, spek, reuzel, zoo versch en gezouten, als gerookt en gedroogd.

Wij komen morgen op deze zitting terug.

Wij lezen in de *Nieuwe Noord-Brabander* de volgende berigten:

Van goede zijde vernemen wij, dat het eerbiedig adres van den aartsbisschop en de overige bisschoppen in Nederland aan Z. M. den Koning, en betoog tegen het ingediende wets-ontwerp tot regeling van het toezigt op de verschillende kerkgenootschappen, door Z. M. met veel welwillendheid ontvangen is en dat zoowel de vorm als de daarin heerschende toon H. D. veel genoegen heeft gedaan.

Wat men ook gezegd moge hebben van de zamenstelling der commissie van rapporteurs over het monster-wetsontwerp, wij vernemen, dat te 's Gravenhage algemeen gezegd wordt, dat in het verslag dier commissie het gevoelen harer meerderheid sterk praedomineert, en aan dat der minderheid eene betrekkelijk geringe plaats is overgelaten.

Nog verhaalde men in goed onderrigte kringen der residentie, dat de heer van Hall onmiddellijk na de ontvangst van het verslag der commissie van rapporteurs, zijn wets-ontwerp zelf zoodanig zal amenderen, dat het eene betere kans tot aanneming zou erlangen. De minister zou hiertoe te eerder overgaan, omdat hij de overtuiging heeft, dat elk amendement, uit de Kamer zelve voortspruitende, verworpen zou worden.

Zou het waar zijn dat, de heer van Hall sedert eenige dagen merkelijk in 's Konings vertrouwen begint te dalen?

Eenige bladen berigten, „dat de Paus eene belangrijke wonde heeft bekomen, doordien Z. H. zich tegen een vaatwerk met heet water heeft gestooten.”

Het berigt is juist, dat de H. Vader, bij het nemen van een voetbad, eene ligte verwonding aan den voet heeft bekomen. Dit heeft echter plaats gehad in het begin van deze maand, en wij hebben alle reden om te gelooven, dat de ontvangene verwonding reeds zoo goed als hersteld is. (*de Tijd.*)

Te Dordrecht zijn door eene vergadering van het kies-collegie der stemgeregtigde deelhebbers in de Nederl. Handelmaatschappij, als commissaris en plaatsvervangend Commissaris voor Dordrecht, respectievelijk herkozen de heeren: F. C. Déking Dura en O. B. 't Hooft.

Prijs-Courant der Effecten.

AMSTERDAM, 28 Julij 1853.

Nederland.	Pct.		**Rusland.**		
				Pct.	
Ned. W. Schuld.	2½	63⅞ 15/16 ⅞			
Dito Certificat..	3	76 11/16 ¾ 11/16	*Hope* 1798/1816	5	109
Dito dito .	4	95 13/16 ⅞	Dito 1828/1829	5	108
O. I. Leening.	4		Cert. 1831/1833	5	
Amort. Syndic.	3½		Dito Dito	4½	
Hand.-Maats. .	4½		Dito *Hope* . . .	4	
Belgie.			Dito *Stieglitz*. .	4	92½ ⅝
Certificaten. . .	2½		Dito dito 5e Ser.	4	
D° *Rothschild*.	2½		Inschr. Assig. .	6	
Frankrijk.			Certific. dito.. .	6	
Obligatien. . .	3				
Spanje.			**Polen.**		
Nieuwe	1	23⅜ ½ 7/16	Obligatien . . .	4	
Dito Buitenl. .	3	48 ⅛	**Oostenrijk.**		
D° Binnenl. c/m.	3	42 5/16 ⅜ 5/16			
Bew. Sp. Com.		6 5/16 9/16	Metalliek . . .	5	82 13/16 ¾
Amort. Schuld.		5⅜	Dito bet. Amst.	5	95¼ ⅜
Portugal.			Dito letter B. .	5	95¼ ⅜
Londen	5		Dito 1847 . . .	2½	42 11/16
Dito dito . . .	4	38⅞	Dito 1851/1852	2½	42 9/16 ⅝

Gren., te Londen, Uitg. $9\frac{3}{4}$, $\frac{1}{4}$; Ecuador $4\frac{1}{8}$; Nieuwe 3 p. Ct. $38\frac{13}{16}$, $39\frac{7}{8}$.

Op de hoogere Buitenl. noteringen waren heden, bij veel handel, in de hoofdsoorten van Binnenl. en Buitenl. Effecten over het algemeen voor dezelve betere prijzen te bedingen.

FRANKFORT, Woensdag. 27 Julij. 5 pct. Metaliek 86; W. Bank-aktien 1602; W. Loten fl. 250, 126; 1 pct. Spanje $23\frac{5}{16}$; 3 pct. dito $43\frac{1}{8}$; wissel op Ween. 110.

Van Oostenrijksche fondsen waren de Metalieken onveranderd; de Bank-aktiën flaauwer; de Weener Loten daarentegen vaster; Spaansche hebben niet gevarieerd.

Per Telegraaph.

LONDEN, Woensdag 27 Julij. Consols op tijd. $98\frac{1}{8}$; Mexico nieuwe 3 pct. $26\frac{7}{8}$; Portugal 4 pct. $43\frac{3}{4}$; Spanje 1 pct. $23\frac{1}{8}$; dito Certific. $6\frac{1}{4}$; Rusland $4\frac{1}{2}$ pct. $101\frac{1}{4}$.

PARIJS, Woensdag 27 Julij. Fr. rente $4\frac{1}{2}$ pct. 103.40; Dito 3 pct. 78.70; Spanje binn. 3 pct. $42\frac{3}{4}$; Dito nieuwe 1 pct. $22\frac{7}{8}$; Russen $4\frac{1}{2}$ pct. $98\frac{1}{2}$; Piemont 5 pct. 96.75; N. Metall. 5 pct. 96; O. Metall. $87\frac{1}{2}$.

MADRID, Zaturdag 23 Julij. Spanje binn. 3 pct. $43\frac{1}{8}$; dito nieuwe 1 pct. $23\frac{5}{16}$; Certificaten $3\frac{1}{2}$.

WEENEN, Woensdag 27 Julij. Metall. nieuwe 5 pct. $94\frac{1}{4}$; dito La B. 5 pct. $106\frac{3}{4}$; Bankact. 1407; Lomb. Venez. 99; Londen 1040; Parijs $128\frac{1}{2}$; Zilver 9.

Uit Weenen wordt berigt, dat de Turksche kwestie zal geschikt worden.

Bij JOH. NOMAN EN ZOON, te 's Gravenhage.

BUITENGEWOON BIJVOEGSEL,

behoorende tot «DE GRONDWET» van 29 Julij 1853.

Staten-Generaal.

VERVOLG EN SLOT VAN HET VOORLOOPIG VERSLAG DER TWEEDE KAMER.

Regeling van het toezigt op de onderscheidene Kerkgenootschappen.

§ 8. In al de Afdeelingen is, als derde hoofdpunt, de gewigtige vraag behandeld, of de plaats gehad hebbende omstandigheden eene wet tot regeling van het toezigt op de kerkgenootschappen noodzakelijk maken. Men is daarbij in zeer uiteenloopende beschouwingen over die omstandigheden getreden, waarvan echter de meerderheid der Commissie van Rapporteurs, wegens de teederheid van het onderwerp en ook naar aanleiding van door vele leden gedurende de overweging in de Afdeeling gegevene wenken, gemeend heeft niet dan in hoofdtrekken te moeten melding maken.

Aan de eene zijde beweerde men, dat de wijze, waarop de invoering der bisschoppelijke hierarchie hier te lande is aangekondigd, voor een groot deel der bevolking kwetsend is geweest en daardoor misnoegen en spanning moest opwekken; dat de eenmaal opgewekte ongerustheid wel moest toenemen, toen het wereldkundig werd, dat het vorige Ministerie zich door de Grondwet gebonden achtte, om tegenover handelingen, die zeer velen in den lande niet konden goedkeuren, eene geheel lijdelijke houding aan te nemen; dat de bestaande moeijelijkheden dreigen te vermeerderen, als het werkelijk tot eene volledige invoering der bisschoppelijke hierarchie komt, en dat het dus allezins raadzaam is een middel te baat te nemen, waardoor aan die moeijelijkheden nu en voor het vervolg een einde kan worden gemaakt. Een deel dezer leden beschouwde het tot stand komen eener wet geschikt om te leiden tot dat doel. Langs dien weg zouden de punten, waarop het hier voornamelijk scheen aan te komen, de zetels der bisschoppen en de zaak van den eed, op eene bevredigende wijze kunnen worden opgelost. Te gelijk zouden in 't algemeen door eene wet de regten van den staat tegenover de kerkgenootschappen, even als de regten van deze tegenover den Staat, alsmede de regten der onderscheidene kerkgenootschappen onderling, omtrent alle welke punten thans zooveel onzekerheid heerscht, in overeenstemming kunnen worden gebragt en een waarborg verleend tegen willekeur of aanmatiging van welke zijde ook.

Andere leden, ofschoon in de beoordeeling der plaats gehad hebbende omstandigheden instemmende met hen, wier gevoelen zoo even is uitgedrukt, hadden gewenscht, dat het uitvoerend gezag, gebruik makende van de bij art. 169 der Grondwet toegekende magt, de moeijelijkheden van het oogenblik alleen door gemeen overleg met het kerkgenootschap of door het middel van onderhandeling uit den weg had trachten te ruimen. Blijkens de aan de Kamer medegedeelde stukken, heeft het Hof van Rome gezindheid geopenbaard, om op punten, waarop men dezerzijds meende te moeten aandringen, eenigermate toe te geven. Welligt zou de noodige zekerheid ook voor de toekomst te verkrijgen geweest zijn; zelfs was, naar 't gevoelen van enkelen, de weg om door het middel van onderhandeling de zaak tot een goed einde te brengen, nog niet gesloten. Hoe dit zijn moge, nu de Regering eenmaal eene wet had voorgedragen, wilden de meeste leden niet gerekend worden zich onvoorwaardelijk tegen eene wet te zullen verzetten, op grond dat zij het inslaan van eenen anderen weg wenschelijker hadden gekeurd.

Door een aanmerkelijk aantal leden werd een ongunstig oordeel geveld over de wijze, waarop een deel der bevolking zich tegen de invoering der bisschoppelijke hierarchie heeft verklaard. Die beweging was, volgens hen, het gevolg geweest van misverstand, verkeerde beoordeeling van andersdenkenden en onverdienden twijfel aan hunne trouw als staatsburgers. Politische bedoelingen, tegen het vorige Ministerie gerigt of met de jongste verkiezingen in verband, waren, zoo als sommigen beweerden, maar al te zeer onder de plaats gehad hebbende demonstratiën verborgen geweest. Het tegenwoordige Ministerie had, in plaats van de gemoederen tot bedaren te brengen, de gisting levendig gehouden. Eene wet als de voorgedragene zou, al ware zij met de Grondwet overeen te brengen, hetgeen van deze zijde werd ontkend, niet bevredigen, vermits datgene, wat men had willen verhinderen, daardoor niet zou worden belet. Zij zou bij een aanzienlijk deel der bevolking, volgens wier godsdienstige overtuiging de uitwendige kerkregeling tot het wezen van het kerkgeloof gehoort, een hoogst pijnlijken indruk maken, en welligt niet anders uitrigten, dan dat de opgewondenheid van de eene zijde naar de andere wierd overgebragt.

Sommige leden meenden tegen deze laatste gezegden met nadruk te moeten opkomen, vooral in zoover daarin de overtuiging doorstraalde, dat de beweging, die na de aankondiging der invoering van de bisschoppelijke hierarchie bij een groot deel der bevolking is ontstaan, in meerdere of mindere mate van eenen kunstmatigen aard is geweest en door het voorgevallene geenszins gewettigd werd. Om die beweging billijk te beoordeelen, moest men, volgens hen, ze niet beschouwen als een geïsoleerd feit, maar in verband met andere verschijnselen in Europa; met de rigting, die zich in meer dan één land in de Roomsch-Katholijke kerk openbaart; met het weder opkomen, vooral na 1848, van stellingen omtrent de ondergeschiktheid van het wereldlijk aan het geestelijk gezag, die sedert lang op den achtergrond waren geraakt; met de geloofsvervolgingen tegen de Protestanten, die de verontwaardiging van alle weldenkenden hebben opgewekt. Ook de wijze, waarop nog zoo kort geleden het Reglement der Nederlandsche Hervormde Kerk was goedgekeurd, behoorde niet uit het oog te worden verloren. Inzonderheid moest men niet vergeten, dat een groot deel der bevolking zoo zeer aan onze roemrijke nationale herinneringen gehecht is, dat zelfs onwillekeurige aanranding daarvan gevoelig wondt.

Van dezelfde zijde gaf men te kennen, dat zoo dan eenmaal, tot oplossing der bestaande ongelegenheden, het tot stand brengen eener wet moest worden beproefd, men liever eene gelegenheidswet had zien voordragen, tot strekking hebbende om het Gouvernement in zijne moeijelijke taak te ondersteunen, dan eene algemeene wet tot regeling van het toezigt op de kerkgenootschappen. Het tegenwoordig tijdsgewricht scheen voor het tot stand brengen van zulk eene wet hoogst ongeschikt.

Wanneer deze leden zich desniettemin ook met eene meer algemeene wet op dit stuk mogten vereenigen, dan zou dit toch nimmer zijn met eene zoodanige, die ingreep op de inwendige regeling der kerkgenootschappen, de uitoefening van een jus in sacra mogelijk maakte, of waarbij de kerkgenootschappen in hun zelfstandig historisch bestaan werden miskend. Al mogt ook de Grondwet in de veelzijdigheid harer opvattingen aan praeventive maatregelen tegenover de kerkgenootschappen niet in den weg staan, dan zouden zij toch nimmer praeventie toelaten, dan voor zoover het kerkgenootschap, ten gevolge zijner organisatie, naar buiten treedt. Tweederlei erkentenis van het bestaan van het kerkgenootschap door den Staat was, volgens hen, denkbaar: in de eerste plaats, de erkentenis als historisch feit, welke regt geeft op de gelijke bescherming, in art. 165 toegekend; in de tweede plaats, de erkentenis als het kerkgenootschap deel wil hebben aan eenigerlei begunstiging van wege den Staat. Aan de laatste erkentenis kunnen voorwaarden verbonden worden; aan de eerste niet.

Andere leden verklaarden zich met deze laatste denkbeelden tot zekere hoogte te vereenigen. Ook zij wilden geene wet, die in sacra trad en de bemoeijenis van het staatsgezag uitstrekte tot het inwendige van het kerkgenootschap. De wetgever behoorde bij de regeling dezer aangelegenheid zich te beperken tot het gemeenschappelijk terrein, waar de Staat en het kerkgenootschap elkander ontmoeten. Zij wilden, met andere woorden, niets meer dan eene wet van politie op de openbare godsdienstoefening.

§ 9. Als vierde hoofdpunt is de vraag behandeld, of het wets-ontwerp, zoo als het daar ligt, als voldoende zij aan te merken. In sommige der afdeelingen heeft men echter zich van zulk eene algemeene beoordeeling der wet onthouden; meenende men, dat de daartegen bestaande bedenkingen óf uit de voorafgaande beschouwingen genoegzaam waren gebleken, óf bij de afzonderlijke behandeling der artikelen beter eene plaats zouden vinden. Voor zooveel men zich heeft uitgelaten, was het oordeel over de wet, als geheel beschouwd, meestal niet gunstig.

De leden, die alle praeventief toezigt op de kerkgenootschappen strijdig met de Grondwet achten, beweerden, dat, zelfs indien men dit grondwettig bezwaar ter zijde kon stellen, eene wet als deze gevaarlijk voor de vrijheid en zelfstandigheid niet slechts van één, maar van alle kerkgenootschappen moest worden genoemd. Ook werd de bedoeling van het Gouvernement om door eene gelijkstelling het Roomsch-Katholijke kerkgenootschap niet te kwetsen, geenszins bereikt, omdat onder den schijn van eene algemeene regeling, het toch vooral, zoo niet uitsluitend dit kerkgenootschap is, waartegen praeventive maatregelen mogelijk worden gemaakt. De daartoe betrekkelijke bepalingen waren voorts vooral ook daarom af te keuren, omdat zij wel schijnbaar de uitwendige regeling betroffen, maar toch, gelijk reeds vroeger is aangemerkt, om het naauw verband, bij het bedoelde kerkgenootschap tusschen vorm en wezen bestaande, op het godsdienstig gebied zelf ingrepen, en omdat het daarbij in allen gevalle punten gold, die niet eenzijdig door den Staat kunnen worden geregeld. Van eene andere zijde heeft men intusschen volgehouden, dat, moge ook al de bisschoppelijke hierarchie tot het wezen der Roomsch-Katholijke kerk behooren, de territoriale indeeling en wat daarmede in onmiddellijk verband staat daartoe niet kan worden gebragt.

Sommige leden, die het denkbeeld om het toezigt op de kerkgenootschappen door eene wet te regelen, niet geheel afkeurden, gaven toe, dat de redactie der tegenwoordige in meer dan één opzigt eene gevaarlijke strekking voor de vrijheid en zelfstandigheid der kerkgenootschappen had. Dit gevaar bestond, hunnes inziens, ook daarin, dat de wetgever wel tusschen beide trad, maar op eene wijze, die ten slotte alles aan de willekeur van het uitvoerend gezag overliet, zoodat de wet onmiskenbaar eene arbitrair strekking had.

Het meest algemeen was de bedenking, dat de voorgedragen wet, indien zij eene regeling moest bevatten van de betrekking tusschen den Staat en de kerkgenootschappen, als zeer onvolledig is aan te merken. Dan toch behoorden daarin, onder andere, bepalingen voor te komen:

a. omtrent het beheer der kerkgoederen en kerkelijke fondsen, waartoe de tweede der reserves in het besluit van 23 Maart 1852 tot goedkeuring van het Algemeen Reglement der Hervormde Kerk, betrekking heeft, en welke aangelegenheid in het Fransche decreet van 30 December 1809 *concernant les fabriques*, in Limburg nog in werking, geregeld wordt;

b. omtrent de onderwerpen, bij het besluit van 16 Augustus 1824 geregeld, welk besluit thans toch wel niet als vervallen zal moeten worden beschouwd;

c. omtrent het bezit van goederen in de doode hand, waaromtrent èn uit een staathuishoudkundig èn uit een fiscaal oogpunt bepalingen bepalingen noodig schijnen;

d. omtrent het staatstoezigt op kloosters, seminarien, geestelijke opvoedingsgestichten enz., dat thans zeer onvolledig wordt geoefend, en waaromtrent toch wettelijke bepalingen uit meer dan één oogpunt zeer wenschelijk zouden zijn;

e. omtrent de betrekking der *bestaande* kerkgenootschappen tot den Staat; bij de behandeling van welk punt men bepaald vroeg, wat er worden zou van de meermalen vermelde reserves bij de goedkeuring van het reglement der Hervormde Kerk; zouden die, na het tot stand komen der tegenwoordige wet, als vervallen te beschouwen zijn, dan wel voortdurend van kracht blijven? en

f. omtrent de verantwoordelijkheid volgens de wet bij de afkondiging van kerkelijke voorschriften, waarvan art. 170 der Grondwet spreekt; welke verantwoordelijkheid in den tegenwoordigen toestand onzer wetgeving niet kan geacht worden te bestaan.

Er waren intusschen verscheiden leden, die, terwijl zij het bestaan dezer leemten in onze wetgeving en de wenschelijkheid der aanvulling daarvan geenzins ontkenden, de meening voorstonden, dat men, om billijk te zijn, zich bij de beoordeeling der wet op het standpunt der Regering plaatsen moest. Deze had daarbij geenzins alles willen regelen wat slechts eenigermate tot betrekking tusschen Kerk en Staat in verband staat, maar meer bepaald zoodanige voorschriften willen geven, waardoor ten aanzien der kerkgenootschappen botsing voorgekomen en orde en rust gehandhaafd konden worden. Hield men dit in het oog, dan kon de wet geacht worden aan de behoefte te voldoen.

Bepalingen omtrent kloosters, geestelijke opvoedings-gestichten enz. behoorden daarenboven, hunnes inziens, meer te huis in eene wet op het regt van vereeniging; terwijl onder de opgenoemde onderwerpen de zoodanige waren, die moeijelijk anders dan bij eene speciale wet konden worden geregeld, gelijk bijv. het leggen eener belasting op de goederen in de doode hand.

De enkele leden, die de meening voorstonden dat geene afzonderlijke wet omtrent de kerkgenootschappen noodig is, maar dat deze aan de algemeene bepalingen omtrent vereenigingen onderworpen moeten zijn, wilden dien ten gevolge de opgenoemde onderwerpen of sommige daarvan bij de wet, volgens art. 10 der Grondwet vereischt, geregeld hebben. De aard dier onderwerpen maakte dit ook wenschelijk en noodig. Door eene algemeene regeling vervalt geheel en al het exceptionele en hatelijke, aan bijzondere bepalingen voor zaken, met de godsdienst, in verband, verknocht.

Met opzigt tot den tekst van het wetsontwerp is het volgende in het midden gebragt.

Considerans. Niet enkel de leden, die eene wet als deze strijdig met de Grondwet achten, maar ook zij, die het er voor houden, dat de bestaande omstandigheden niet volstrekt tot de thans ingeroepene tusschenkomst der wetgeving hadden behooren te leiden, maakten bezwaar tegen het vooruitzetten der *noodzakelijkheid* in den aanhef der wet. De laatstgenoemden zagen daarvoor liever eene zachtere uitdrukking gekozen. Men zou voorop kunnen stellen, dat het vaststellen van wettelijke bepalingen *wenschelijk* is.

In verband met het gevoelen, dat aan de wet ligt eene te limitative uitlegging zou kunnen worden gegeven, wenschte men gesproken te hebben niet van *wettelijke bepalingen* in 't algemeen, maar van *eenige wettelijke bepalingen*.

„ op dit onderwerp bestaande verordeningen. „ Het is eenigzins onduidelijk voorgekomen, wat hier door *onderwerp* zij te verstaan. Waarschijnlijk wordt de inhoud van het VIde hoofdstuk der Grondwet bedoeld. Maar zou dan, in verband met art. 16 van het ontwerp, daaruit niet kunnen worden afgeleid, dat alle tot dat hoofdstuk der Grondwet betrekkelijke verordeningen zijn afgeschaft? Dit zou tot gevaarlijke gevolgtrekkingen leiden.

Art. 1. I. Ofschoon vele leden verklaarden, zich met het eerste gedeelte van dit artikel, waarbij aan de kerkgenootschappen volkomene vrijheid wordt gelaten om zich te organiseren, gaarne te vereenigen, werd het door anderen uit onderscheidene gezigtspunten bestreden, of althans de redactie niet gelukkig genoemd.

De eerste aanmerking was, dat, wanneer, zoo als hier geschiedt, de wetgever zich zelven de bevoegdheid toekent, om eene vrijheid te laten bestaan, daaruit volgt, dat dezelfde wetgever die vrijheid later geheel of gedeeltelijk zou kunnen ontnemen. Zoo iets achtten verscheiden leden, vooral

bij de zaak, die het hier geldt, hoogst bedenkelijk. Het regt der kerkgenootschapaen op zelfstandig bestaan en op vrije regeling in zaken van zuiver godsdienstigen staat, zeiden zij, hooger dan eene wet. Hier geldt een soortgelijk bezwaar als in der tijd tegen de voorgedragene armenwet is gemaakt, waarbij insgelijks het regt der hoogere kerkbesturen werd erkend om binnen bepaalke grenzen voorschriften aan de ondergeschikte armbesturen te geven; terwijl men meende, dat zulk eene erkentenis overtollig en gevaarlijk was. Uit dit oogpunt scheen de hier gebezigde uitdrukking: *vrijheid wordt* GELATEN — eene uitdrukking, waaraan toch *ontnemen* van vrijheid overstaat — dubbel bedenkelijk.

Geheel in tegenovergestelden geest verklaarden andere leden zich met het denkbeeld om aan de kerkgenootschappen volkomene vrijheid tot organisatie te laten, niet te kunnen vereenigen, tenzij het voorbehoud, waarvan het laatste gedeelte van het artikel melding maakt, algemeen wierd. De Regering, zeiden zij, voert het beheer over den geheelen Staat in het belang van allen. Kan men nu toelaten, dat invloedrijke, onafhankelijke ligchamen in den Staat optreden en zich geheel vrijelijk ontwikkelen, zonder dat hunne vestiging of inrigting vooraf aan de goedkeuring der Regering onderworpen zij en deze haar *veto* daarover kunne uitbrengen? Deze leden geloofden dit niet, en wenschten dus de verpligting om goedkeuring der vestiging of inrigting aan de Regering te vragen, onbepaald aan al zulke ligchamen te hebben opgelegd. In de Grondwet kwam; hunnes inziens, niets voor, wat aan den Staat het regt ontnam om zoo iets te vorderen. Het nut der zaak was niet twijfelachtig. Het geval kon zich voordoen, dat de Regering in het volbrengen harer taak om aller belang te behartigen, gedwarsboomd werd door een kerkgenootschap, dat, ten gevolge van gewetensbezwaren, tegenstreefde, in plaats van mede te werken.

Wat de redactie betreft, vroeg men, waarom hier in den aanhef van *de onderscheidene kerkgenootschappen* wordt gesproken, en niet, gelijk in de Grondwet van: *alle kerkgenootschappen.* Men deed deze vraag te meer, omdat het niet zoo duidelijk was, of alleen de bestaande dan wel ook de nieuw op te rigten kerkgenootschappen werden bedoeld. Het is denkbaar, dat zich hier een nieuw kerkgenootschap vormt, welks vestiging in het belang van den Staat dadelijk moet worden tegengegaan, Alverder scheen het twijfelachtig, wat in eene wet als deze het criterium van een *kerkgenootschap* is. Zou, als zoodanig, ook eene enkel kerkelijke gemeente kunnen worden beschouwd? Bij de Doopsgezinde staan al de gemeenten op zich zelve en vormen zij wel eene soort van broederschap, maar toch geen eigenlijk kerkgenootschap, onder een bepaald bestuur. Ook de Christelijke Afgescheidene gemeenten verdeelen zich, door nieuwe afscheiding, in menigvuldige vereenigingen.

Het woord, *organiseren* werd door sommige leden met opzigt tot de kerkgenootschappen niet gelukkig gekozen geacht, of ten minste nadere opheldering te behoeven. Dat [illegible] in de Grondwet niet voor. In allen gevallen schijnt, opdat de uitvoerende magt behoorlijk kunne onderscheiden, noodig uit te maken, welke wijzigingen in de inwendige inrigting van het kerkgenootschap als eene organisatie daarvan moeten worden beschouwd en welke niet, alsmede of het hier alleen *toekomstige* organisatie geld. Nog heeft men bepaald gevraagd, ook met verwijzing naar het vroeger deswege in de Kamer verhandelde, of het collatieregt en het regt tot approbatie van beroepingen tot de organisatie van een kerkgenootschap behoort.

II. Als tweede hoofdbepaling treft men in het artikel de verpligting aan tot *dadelijke*, *volledige* mededeeling der organisatie van het kerkgenootschap aan den Koning. Al aanstonds is opgemerkt, dat niet is aangeduid, wie de mededeeling moet doen. Voorts keurde men het vrij algemeen af, dat in een voorschrift als het tegenwoordige, hetwelk in art. 10 eene poenale sanctie schijnt te erlangen, zulk eene onbestemde uitdrukking als die van *dadelijke* gebezigd wordt. Een termijn zou behooren te worden gesteld, binnen welken de mededeeling moet plaats hebben. — Maar wat beteekend, vroeg men verder, de *volledige* mededeeling der organisatie, niet enkel wat de godsdienstoefening, maar ook wat de godsdienst, en dus de kerkleer zelve, betreft? Laat het zich denken, dat in dien zin mededeeling der organisatie bijv. van het Roomsch-katholijke kerkgenootschap kan geschieden? Op deze laatste aanmerking is echter geantwoord, dat men zich hier geene schrikbeelden moet vormen. Men wilde de redactie van het thans behandelde gedeelte van het artikel niet in allen opzigte onder zijne bescherming nemen, maar hield het er toch voor, dat, als eenmaal de mededeeling van de reglementen der kerkgenootschappen verpligtend was gesteld, bij die reglementen ook de hoofdtrekken der leer moesten worden opgegeven. Dit was noodzakelijk, opdat later omtrent de identiteit van het kerkgenootschap geen twijfel zou kunnen kunnen bestaan, en opdat de Regering zou kunnen beoordeelen, of tot de kerkleer punten behooren, strijdig met de wetten van den Staat.

Overigens waren er verscheidene leden, die zelfs reeds de bloote mededeeling der organisatie als praeventief veroordeelden en strijdig achtten met de vrijheid en zelfstandigheid der kerkgenootschappen; terwijl enkele anderen, die alleen in de wet op het regt van vereeniging bepaligen als de thans voorgedragene op hare plaats zouden achten, de meening voorstonden, dat geene mededeeling van reglementen of van de inweudige inrigting van kerkgenootschappen te pas kan komen, dan voor zoover zoodanige verpligting aan alle vereenigingen zonder onderscheid wordt opgelegd.

III. De derde hoofdbepaling van het artikel bestaat in het opleggen der verpligting tot het vragen van goedkeuring op zoodanige verordeningen, waarvan de uitvoering niet zonder medewerking van het staatsgezag kan plaats hebben. Sommige leden konden niet nalaten daarbij aan te merken, dat hier weder eene bepaling voorkomt, zoo als men er meer, ook in onze Grondwet, en in 't algemeen in de staatsregelingen van den nieuweren tijd, aantreft, waarvan het laatste lid het eerste zoo goed als vernietigt: volkomen vrijheid wordt verleend, maar goedkeuring van het staatsgezag, en dus beperking van, inbreuk op die vrijheid staat daartegen over.

Wat de bepaling zelve betreft, uit den aard der zaak toonden zich daartegen de meesten dergenen gestemd, die praeventive maetregelen ten aanzien der kerkgenootschappen voor strijdig hielden met de Grondwet. Maar ook onder degenen, die praeventie geoorloofd of niet verboden achtten, waren er velen, naar wier oordeel het tegenwoordig voorbehoud veel te onbestemd, veel te onduidelijk was, om daaraan hunne toestemming te kunnen geven. De bedoeling der Regering kon geene andere zijn, dan goedkeuring noodzakelijk te maken voor bepalingen, niet van zuiver godsdienstigen aard, maar die tot het gemengd terrein behooren, waar de Staat en de Kerk elkander ontmoeten. Maar dan was het ook blijkbaar, dat alle waarborgen voor de zelfstandigheid der kergenootschappen zouden worden gemist, indien niet, althans in hoofdtrekken, kon worden opgegeven, welke bepaliegen onder deze categorie te rangschikken zijn. Was dit onmogelijk, goedkeuring of niet-goedkeuring en dus ook uitvoering of niet-uitvoering van de regeling der kerkgenootschapen zou voortaan van de willekeur of ten minste van eene eenzijdige beslissing des Gouvernements afhankelijk zijn. Veel liever dan de bevoegdheid van het staatsgezag zoo ver uit te strekken, zouden eenige leden willen, dat het denkheeld in de wet wierd gebragt, om de kerkgenootschappen te verpligten tot het treden in gemeen overleg met het staatsgezag over alle punten, die tot het gemeen gebied, waarvan hier sprake moet zijn, behooren.

Men vroeg in eene der Afdeelingen, of in de schatting der Regering onder de bepalingen, waarvan de uitvoering niet zonder medewerking van het staatsgezag kan plaats hebben, ook die van finantielën aard behooren; zoo ja, of daaruit dan niet indirect de noodzakelijkheid der goedkeuring door de Regering van de benoeming der godsdienstleeraren zou volgen; hetgeen weder in strijd zou zijn met de bepaling van art. 3 van het wetsontwerp, volgens hetwelk de toestemming des Konings tot het bedienen der openbare godsdienst alleen voor vreemdelingen gevorderd wordt. Men wees voorts in die Afdeeling op den bijzonderen toestand van het Hervormd kerkgenootschap. Daarbij is tot nu toe bijna alles wat de inwendige regeling betreft door Koninklijke besluiten bepaald of goedgekeurd. Die toestand is door het nieuwe reglement der Hervormde Kerk niet opgeheven, ook uit hoofde der reserves, waaronder daaraan de bekrachtiging des Konings is verleend. Maar nu zou het gevolg zijn dat ten aanzien der regeling van dat kerkgenootschap bijna geene enkele verandering zou kunnen worden gemaakt, waartoe de medewerking van het staatsgezag niet zou noodig zijn, en dat dus Koninklijke goedkeuring hier regel zou blijven.

Nog een laatste hoofdbezwaar werd door velen in 't midden gebragt. Men vroeg, of het vorderen van de goedkenring des Konings omtrent de bepalingen, waarvan de uitvoering niet zonder medewerking van het staatsgezag kan plaats hrbben, in dien zin moet worden verstaan, dat zoolang die goedkeuring niet was verleend, de nieuwe regeling van het Kerkgenootschep hangende bleef. Ware dit de bedoeling, dan zou het staatsgezag door de *vis inertiae* het onmogelijk kunnen maken, dat een kerkgenootschap eene nieuwe organisatie in werking bragt. Er behoorde dan ten minste een termijn te worden gesteld, binnen welken de gevraagde goedkeuring moest worden verleend of geweigerd.

IV. Gedurende deze wisseling van gevoelens werden door de leden, die praeventief toezigt op de inrigting der kerkgenootschappen geoorloofd of niet verboden achtten, verscheidene denkbeelden aan de hand gegeven, door welker opvolging de tegen het artikel bestaande zwarigheden uit den weg te ruimen waren.

De bedenking, dat niet was uitgedrukt door wie de volledige mededeeling der organisatie moest wordên gedaan, was, zeide men, gemakkelijk weg te nemen, door in de wet deze verpligting op te leggen aan de hoofden, bestuurders, bewindvoerders of voorgangers van het kerkgenootschap.

Het bezwaar tegen het voorbehoud aan het slot van het artikel verloor, naar het gevoelen van velen, grootendeels zijne kracht, als men lette op de uitdrukking der Memorie van Toelichting, waar de Regering te kennen schijnt te willen geven, dat door dat voorbehoud niets anders bedoeld wordt, dan „het ontnemen van alle waarde aan voorschriften, waarbij, zonder goedkeuring des Konings, over de medewerking van het staatsgezag is beschikt.” Daar intusschen eene Memorie van Toelichting voor de uitlegging eener wetsbepaling geen beslissend gezag heeft, gaf men in bedenking, om de bedoelde woorden van dat stuk op de eene of andere wijze in de wet zelve op te nemen en daardoor het voorbehoud aan het einde van het artikel te doen vervangen. Van eene andere zijde erkende men, dat daarin eene groote geruststelling zou gelegen zijn; maar het liet zich toch niet ontveinzen, dat het eigenlijk een ongerijmd denkbeeld was, van de onderstelling uit te gaan, dat een kerkgenootschap over de medewerking van het staatsgezag zou kunnen beschikken, zonder dat dit staatsgezaag vooraf daarin was gekend. Men antwoordde, dat dit bezwaar tot zekere hoogte ware weg te nemen, door het denkbeeld der Memorie van Toelichting anders uit te drukken. De wet zou kunnen inhouden, dat zoolang de bepalingen, waarvan de uitvoering niet zonder medewerking van het staatsgezag kan plaats hebben, de goedkeuring des Konings niet hebben verkregen, die bepalingen ten aanzien van den Staat geacht worden niet te bestaan.

De leden, die, waar het bepalingen geldt van gemengden aard, het denkbeeld van gemeen overleg in de wet wilden hebben gebragt, gaven in overweging om in het eerste artikel niets anders op te nemen dan de verpligting tot volledige kennisgeving en dan een nieuw artikel te laten volgen, inhoudende, dat de bepalingen, welke naar buiten werken en in betrekking staan tot den Staat en de andere kerkgenootschappen, in gemeen overleg van den Staat met die kerkgenootschappen worden geregeld en vastgesteld. Men zou volgens dit denkbeeld, er bij kunnen voegen, dat de bestaande kerkelijke organisatien en reglementen, die met medeweten en goedkeuring der Regering zijn vastgesteld, verbindend blijven, ook wat de naar buiten werkende en tot den Staat en de andere kerkgenootschappen betrekkelijke bepalingen betreft, tot dat omtrent die bepaliegen nader met gemeen overleg zal zijn beslist.

In eene der afdeelingen was een lid, die, om duidelijk te maken, hoe hij art. 1 der wet zou wenschen ingerigt te zien, de volgende redactie daarvan mededeelde:

„Alle bestaande en nog op te rigten kerkgenootschappen genieten volkomene vrijheid, hunne inrigting, bestuur en de uitoefening hunner godsdienst, naar goedvinden te regelen.

„De verordeningen, daartoe reeds vastgesteld, worden, binnen eene maand na de afkondiging dezer wet, aan Ons medegedeeld.

„De nieuw te makene worden, voor dat zij in werking worden gesteld, insgelijks ter Onzer kennis gebragt.

„Die mededeelingen geschieden, opdat Wij beoordeelen, of die verordeningen iets inhouden strijdig met de wetten, of nadeelig voor de openbare orde en rust van den Staat.

„Binnen drie maanden na die kennisgeving doen Wij van Onze goed- of afkeuring blijken door een besluit, na ingewonnen advijs van den Raad van State door Ons genomen en in het *Staatsblad* geplaatst.

„Wanneer met het einde dezer drie maanden zoodanig besluit in het *Staatsblad* niet is verschenen, wordt de medegedeelde verordening gehouden te zijn goedgekeurd.

„De afgekeurde verordening houdt op te werken of treedt niet in werking.”

De onderscheidene denkbeelden, in deze redactie uitgedrukt, vonden in de Afdeeling, waar zij werd medegedeeld, bij eenigen bijval. Het bezwaar omtrent de onduidelijkheid van art. 1 van het ontwerp van wet werd daardoor weggenomen. Andere leden stemden dit laatste gaarne toe, maar verklaarden tevens nimmer hunne toestemming te zullen geven, dat, gelijk bij het opvolgen der geopperde denkbeelden het geval zou zijn, nog veel verder wierd gegaan dan de Regering zelve wilde, en zoo doende aan de vrijheid en zelfstandigheid der kerkgenootscheppen een einde zou worden gemaakt.

Art. 2. De groote meerderheid der leden heeft zich tegen dit artikel, zoo als het daar ligt, verklaard.

Men noemde het hoofddenkbeeld, waarvan daarbij wordt uitgegaan, onzedelijk. Dat hoofddenkbeeld is toch geen ander, dan om een eenmaal afgelegden eed door eenen opvolgenden krachteloos te maken, en dus, wat toch wel nooit de bedoeling van het Gouvernement kan zijn, tot zekere hoogte aanleiding te geven tot meineed. Zoo iets streed tegen alle goede beginselen omtrent den eed, ook tegen die van onze burgerlijke wetgeving, volgens welke men in het opleggen van den eed spaarzaam en omzigtig moet zijn en zelfs in sommige gevallen het afleggen daarvan verboden wordt.

In de tweede plaats zou de bepaling geen doel treffen. Gesteld dat er geestelijken waren, die bij de aanvaarding hunner bediening, een uit het staatkundig oogpunt bedenkelijken eed hadden afgelegd, dan zouden dezen zich door den eed aan de Kerk oneindig meer gebonden achten, dan door alle later hun van de zijde van het staatsgezag opgelegde eeden. De waarlijk gemoedelijken zouden weigeren den nieuwen eed te doen, en uit zulk eene eedsweigering zouden in verband met de toepassing van strafbepalingen, gevaarlijke gevolgen voor de rust van den Staat kunnen ontstaan. Men kon dan ook het vermoeden niet van zich weren, dat niet ligt tot de uitvoering van eene bepaling, als de thans voorgedragene, zou worden overgegaan.

Zelfs het facultatieve van het artikel verhoogde de bedenkelijke strekking daarvan. Daardoor werd de toepassing eene beleediging voor iederen bedienaar van de godsdienst, die daaraan onderworpen werd. Deze werd toch op die wijze in eenen staat van wettelijke verdenking geplaatst. Had men bij het ontwerpen van het artikel bepaalde bedienaren der godsdienst op het oog, dan ware het nog veel beter geweest die te benoemen.

Sommige leden antwoordden op dit laatste, daz, ofschoon zulks nergens met zooveel woorden werd uitgedrukt, er toch wel geen twijfel aan kon bestaan, dat men bij het opstellen van het artikel uitsluitend de Roomsch Katholijke bisschoppen en de door dezen afgelegden eed op het oog had gehad. De geheele bepaling was, volgens deze leden, het uitvloeisel van verkeerde begrippen en schrikbeelden, die men zich omtrent de beteekenis van sommige uitdrukkingen in den bisschoppelijken eed had gevormd; schrikbeelden, door de ondervinding hier te lande van de houding en het gedrag der Roomsch Katholieke bisschoppen als staatsburgers geheel gelogenstraft. Was dit intusschen de bedoeling van het artikel, dan rees daartegen een nieuw bezwaar en was het lijnregt strijdig met de *gelijke* bescherming, aan alle kerkgenootschappen in het Rijk bij de Grondwet toegezegd.

Ook van de zijde der leden, die zich voor het artikel niet gunstig gestemd toonden, werd tegen dit laatste aangevoerd, dat gelijkheid van bescherming, ongelijkheid van toezigt niet uitsluit, maar dat integendeel het toezigt zich regelen moet naar den aard en de uitgestrektheid van het kerkgenootschap. De pligten der Regering zullen wel geheel anders zijn met opzigt tot het Hervormd kerkgenootschap, waartoe het grootste deel der bevolking behoort, dan tegenover weinig talrijke genootschappen, bijv. tegenover de Kwakers, welke gezindheid hier te lande hoogstens enkele leden telt.

Tevens deed men opmerken, dat het opleggen aan de Roomsch-Katholijke bisschoppen van eenen staatkundigen

eed geen ongehoord of met de gebruiken hunner Kerk geheel strijdig denkbeeld was. De concordaten van 1801 en van 1827 behelzen daaromtrent eene stellige bepaling. Die antecedenten moesten dan ook het denkbeeld verwijderen, dat de thans behandelde bepaling de strekking zou kunnen hebben, om geestelijken in eenen staat van wettelijke verdenking te stellen. Men moest bij geheel de beoordeeling van dit punt niet vergeten, dat in den bisschoppelijken eed, ten minste zoo als die vroeger werd afgelegd, uitdrukkingen voorkwamen, voor andersdenkenden van eenen ontrustenden aard, en dat het dus zoo ongerijmd of zelfs zoo stuitend niet was eene poging te doen tot geruststelling in dit opzigt van een groot deel der natie.

In den geest der bedenking, dat gelijkheid van bescherming ongelijkheid van toezigt allezins toelaat, zou men, indien het artikel behouden moest blijven, verlangen dat het regt van den Koning om den eed op te leggen, beperkt wierd tot zoodanige geestelijken, die eenen eed afgelegd hebben aan een buitenlandsch geestelijk gezag.

Intusschen waren er verscheidene leden, die juist met het oog op het te dezer zake voorgevallene, verklaarden, dat hier vooral gemeen overleg met het kerkgenootschap, 't welk men meer bijzonder op het oog had, de voorkeur verdiende boven eene wetsbepaling, die of niet ten uitvoer zou worden gebragt of welker uitvoering tot groote moeijelijkheden aanleiding zou kunnen geven.

Door verscheidene leden werd het denkbeeld geopperd, om het afleggen van den eed van trouw aan den Koning en van gehoorzaamheid aan de wetten van den Staat voor alle bedienaren der godsdienst, zonder onderscheid, verpligtend te maken. Langs dien weg zou al het exceptionele en willekeurige van het voorschrift vervallen. De meeste leden zagen echter in deze uitbreiding groot bezwaar. Er zou daardoor eene zijdelingsche blaam op de bedienaren der godsdienst in het algemeen worden geworpen. De eer van den geestelijken stand zou, zonder eenige wezenlijke aanleiding, worden aangerand en men zou dus hooggaande klagten uitlokken. Daarenboven zou men stuiten op de moeijelijkheid, wie al onder *bedienaren der openbare godsdienst* moesten worden verstaan. Er zijn vele kerkelijke of geestelijke betrekkingen en bedieningen bij de onderscheidene kerkgenootschappen, van welke het niet uitgemaakt is, of de personen, die ze bekleeden en vervullen, niet bedienaren der godsdienst kunnen genoemd worden. Langs dien weg zou men tot het opleggen van eenen eed nagenoeg aan alle staatsburgers komen.

Zoo het artikel behouden moest blijven zouden sommigen daarin die verandering gebragt wenschen te zien, dat in plaats van den Commissaris des Konings, de Minister van Eeredienst met het afnemen van den eed aan den bedienaar van de openbare godsdienst belast wierd.

Eenige leden hebben ter gelegenheid van dit artikel de vraag aan de Regering gedaan willen hebben, of Roomsch-katholijke bisschoppen hier te lande geen voorafgaand verlof des Konings tot het aanvaarden van hunne betrekking noodig hebben. Zij grondden deze vraag op het bepaalde bij art. 1 van het Fransch Keizerlijk decreet van 7 Januarij 1801, hetwelk hier te lande is executoir verklaard. Daar leest men: « En exécution de l'art. 17 du Code Napoléon nul ecclésiastique ne pourra poursuivre ni accepter la collation d'un évêché in partibus faite par le Pape, s'il n'y a été préalablement autorisé par Nous sur le rapport de Notre Ministre des Cultes. » De bedoelde leden deden daarbij opmerken, dat dit decreet gegrond is, niet op het tusschen den Paus en den Keizer gesloten concordaat, maar op art. 17 van het *Code Civil*, hetwelk woordelijk eens luidend is met art. 9 n°. 2 van het Burgerlijk Wetboek en art. 10 § 2 van de wet van 28 Julij 1850 (*Staatsblad* n°. 44); dat het decreet wel geacht zou kunnen worden kracht te hebben verloren door de invoering van het Nederlandsche Burgerlijke Wetboek, maar vooral in verband met het beginsel, daarin uitgedrukt, dat een Roomsch-katholijk bisschop beschouwd wordt zijne benoeming van eene vreemde regering ontvangen te hebben, opmerking verdient; en dat zoo in het decreet alleen van bisschoppen *in partibus*, niet van gewone bisschoppen, gesproken wordt, zulks daaraan toe te schrijven is, dat de laatsten, krachtens het concordaat, door den Keizer zelven werden benoemd.

Andere leden, ofschoon zich tegen het doen der vraag aan de Regering geenszins verzettende, zagen hier weder eene dier oprakelingen van Napoleontische besluiten, welke voor hun gevoel altijd iets stuitends hebben, en gelijd reeds vroeger is aangemerkt, in het belang eener goede en milde toepassing der Nederlandsche Grondwet niet wenschelijk zijn.

Art. 3. Twee hoofdaanmerkingen zijn tegen dit artikel gemaakt. In de eerste plaats meent men, dat ook hier weder te veel aan de willekeur der uitvoerende magt wordt overgelaten, en dat er ten minste eenige regels behoorden te worden gesteld, naar welke het Gouvernement zich bij zijne beslissing over het al dan niet toelaten eens vreemdelings tot het bedienen der openbare godsdienst zou behooren te gedragen. In de tweede plaats kon men het niet goedkeuren, dat hier van het bedienen der openbare godsdienst gesproken werd, niet van het bekleeden eener vaste kerkelijke bediening. Onder het bedienen der openbare godsdienst kon ook het vervullen der betrekking van. voorlezer, voorzanger, koorknaap enz. worden begrepent Aan den anderen kant, zou de strenge toepassing van het artikel ten gevolge hebben, dat bijv. een Fransch predikant voortaan geene enkele maal in de eene of andere Waalsche gemeente hier te lande zou mogen prediken, zonder uitdrukkelijke toestemming des Konings. Evenzoo zou de bepaling hoogst belemmerend worden voor vreemde Roomsch-katholijke geestelijken, die door ons land reizen, vooral ook in verband met de op priesters van die gezindheid rustende verpligting omtren het dagelijksch lezen der mis. Als men aan deze en dergelijke gevolgen der voorgestelde bepaling dacht, kon men naauwelijks gelooven, dat het de bedoeling der Regering was, zoo ver te gaan. Er was dan toch ook iets ongerijmds in, dat in een land als het onze waar geenerlei onderzoek van de voortbrengselen der drukpers mag plaats hebben, eene enkele predikatie zou kunnen worden belet.

Verscheidene leden toonden zich intusschen gunstiger voor het artikel gestemd. Tot nu toe bezit de Regering de magt, om aan eenen vreemdeling het geven van onderwijs te beletten, en waarom zou zij dan ook eenen vreemdeling niet van den kansel kunnen weren? Het zou, volgens sommigen, zoo moeijelijk niet zijn aan te toonen, dat er gevallen kunnen bestaan en hebben bestaan, waarin de prediking van vreemde geestelijken de openbare rust en orde eenigermate in gevaar brengt. Het denkbeeld werd zelfs geopperd, om de bepaling nog te versterken, door daarin de woorden: *„dan na daartoe Onze toestemming te hebben verkregen"* te veranderen in: *dan met Onze toestemming.* Het zou dan blijken, dat de eenmaal verleende toestemming, in geval van misbruik, weder kan worden ingetrokken.

Men heeft voorts gevraagd, of men te regt uit dit artikel heeft opgemaakt, dat een Nederlander voortaan, om als bedienaar der godsdienst op te dreden, geenerlei toestemming of goedkeuring van het openbaar gezag noodig kan hebben.

Art. 4. Verscheidene leden keurden de hier voorkomende bepalingen geheel overbodig en vonden het zelfs eenigermate ongerijmd, dat zij in eene Nederlandsche staatswet wierden opgenomen. Het voorschrift van het 1ste lid was iets wat van zelf sprak, en bij het 2de gold het eene zaak van blooten vorm, waarin, zoo noodig, door administrative verordeningen kon worden voorzien.

De meeste leden, die zich over het artikel uitlieten, waren echter van een ander gevoelen. De Engelsche wet omtrent het voeren van geestelijken titels, die daar na een levendige strijd is tot stand gebragt, behelst bijna niets anders dan hetgeen hier voorkomt. Het is zoo geheel ongerijmd en zondevoorbeeld niet, dat geestelijken, op grond van hunnen kerkelijken titel en waardigheid, aanspraak maken op voorregten en op voorrang zoowel tegenover de wereldlijke overheid, als tegenover geestelijken van andere kerkgenootschappen. Zoo iets onmogelijk te maken was, ook met het oog op de hier te lande bestaande omstandigheden, raadzaam en nuttig. Ook het 2de lid van het artikel betrof meer dan eene zaak van etiquette en vorm. Daardoor werd het aan de uitvoerende magt mogelijk gemaakt, om immer waardigheden, die bloot kerkelijk behooren te zijn, als van wereldlijken aard te beschouwen en te erkennen.

Art. 5. Ook de hier voorkomende bepaling is, op grond dat men ze als geheel overbodig moest aanmerken, bestreden, doch heeft daarentegen om soortgelijke redenen als bij art. 4 zijn aangevoerd, verdediging gevonden.

Art. 6. Over de ware beteekenis van het 1ste lid van dit artikel heerschte verschil van gevoelen. Men kon het zoodanig opvatten, dat daarbij 's Konings tusschenkomst noodzakelijk werd gemaakt voor de oprigting, aanwijziging of verandering der zetels of standplaatsen, niet van ieder bedienaar der godsdienst, maar alleen van dengene, die zijn kerkgenootschap vertegenwoordigt, en dat dus de bepaling, behalve op kerkelijke vergaderingen, die het kerkgenootschap vertegenwoordigen, alleen sloeg op dusgenoemde hooge geestelijken. Was dit de wezenlijke zin der bepaling, dan bleven nog wel vele leden ook hier eene ongeoorloofde tusschenkomst der Regering in bloot kerkelijke zaken zien, misschien alleen dàn eenigermate gewettigd, wanneer het betrekkingen gold, waaraan rijks-bezoldiging verknocht was, maar zou toch de meerderheid geen overwegend bezwaar in het voorschrift zien. Velen zouden echter het ook dan nog niet kunnen aannemen, tenzij daarbij melding wierd gemaakt van een voorafgaand overleg met de betrokkene kerkgenootschappen of kerkelijke personen. Zoodanig beperkt, scheen hier aan het uitvoerend gezag eene bevoegdheid te worden gegeven, allezin overeenkomende met zijne verpligting om de openbare rust en orde te helpen handhaven en stoornis daarvan zooveel mogelijk te voorkomen. Sommige leden drukten deze onderscheidene denkbeelden in het voorstel uit, om de bepaling aldus te lezen: «Synodale vergaderingen of Hoofden, die kerkgenootschappen vertegenwoordigen of besturen, vestigen zich, binnen hun kerkelijk gebied, niet dan ter plaatse, welke Wij, na met hen gehouden overleg, hebben geoordeeld daartoe geschikt te zijn in het belang der openbare rust en orde.»

Het liet zich intusschen niet ontveinzen, dat de opvatting van het 1ste lid van het artikel, waarvan tot nu toe sprake was, ofschoon door de bewoordingen daarvan eenigermate gewettigd, zeer moeijelijk met de Memorie van Toelichting is overeen te brengen. In die memorie schijnt toch ook sprake te zijn van de tusschenkomst van het uitvoerend gezag omtrent de standplaatsen van *gemeentelijke* bedienaren der godsdienst; zoodat het, met andere woorden, de vestiging van een predikant of pastoor, zelfs in de nietigste dorpsgemeente, zou kunnen belemmeren of onmogelijk maken. Ware dit de bedoeling, er zou eene inmenging der Regering in kerkelijke zaken worden gewettigd, die ook in het oog van velen, naar wier schatting de Grondwet praeventie veroorloofd of althans niet verbiedt, zeer verwerpelijk zou zijn. Dan zou men hier eene bepaling vinden, die in de toepassing zou kunnen strekken, om overal, waar de belijders eener bepaalde kerkleer de minderheid uitmaken, die minderheid te onderdrukken ten behoeve der meerderheid. Men wees wel op de beperking, in het artikel opgenomen, volgens welke hier geene belemmering kan plaats hebben dan in het belang der openbare orde en rust, doch die bijvoeging kan niet anders dan een zwakken waarborg aanbieden. Om zich daarvan te overtuigen, behoeft men zich slechts de verdrukking te herinneren, waaronder zelfs nog in lateren tijd de beleiders van een bepaald kerkgeloof hier te lande hebben geleden. Het is daarenboven een voor de bestaande kerkgenootschappen kwetsend denkbeeld, te onderstellen, dat de aanwijzing van eene bepaalde plaats voor de vestiging zelfs van eene bloot kerkelijke gemeente ooit strijdig kon zijn met de openbare rust en orde. Men zou, zeide anderen, wanorde kunnen stichten, om de verstiging eener gemeente van een bepaald kerkgenootschap te beletten.

Eenige leden hebben doen opmerken, dat, zelfs wanneer het 1ste lid van art. 6 in den meest uitgebreiden zin wierd opgevat, daarbij nog zoo ver niet gegaan werd, als bij de zevende der meermalen vermelde reserves, waaronder het reglement der Hervormde kerk is goedgekeurd. Daarbij toch werd zelfs elke verandering in de begrenzing van kerkelijke gemeenten van de goedkeuring des Konings afhankelijk gemaakt. De vraag moest dus rijzen, of die reserve bij het vaststellen der wet geacht zou moeten worden vervallen te zijn.

Tegen het 2de lid van het artikel bestond bij vele leden, ook uit hoofde der retroactive strekking, overwegend bezwaar. De wet, zegt art. 4 van de algemeene beginselen der wetgeving, verbindt alleen voor het toekomende en heeft geene terugwerkende kracht. Dubbel onbillijk en onregtvaardig moest wel de bepaling geacht worden door hen, naar wier oordeel de Regering geenerlei regt van goedkeuring omtrent kerkelijke zetels of standplaatsen bezat.

Vele andere leden deelden echter niet in die bezwaren. Het gold hier, zeiden zij, geen vraagstuk van burgerlijk, maar van staatsregt. Van verkregene regten in den eigenlijken zin, kan hier dus geene sprake zijn. De wetgever mag in het staatsbelang terugkomen op hetgeen dat belang aanrandt en zonder zijne medewerking is geschied. Nog in 1848 heeft de grondwetgever heerlijke regten, die eene lange reeks van jaren hadden bestaan, afgeschaft.

Voor zoover het thans behandelde lid van het artikel meer bepaald of uitsluitend op de aangewezen zetels doelt dergenen, die men gewoonlijk hoogere Roomsch-katholijke geestelijken noemt, iets waartoe ook de Memorie van Toelichting aanleiding geeft, kan men er van deze zijde niets onregtvaardigs in zien, dat gelegenheid worde gegeven om op de vestiging dier zetels op bepaalde plaatsen terug te komen, die buiten medewerking en zonder voorafgaande raadpleging der Regering heeft plaats gehad. Welke vrijheid van openbare godsdienstoefening de Grondwet ook moge waarborgen, de bepaling der plaatsen, waar zetels van hooge geestelijken gevestigd worden, schijnt niet daartoe te kunnen worden gebragt. Zulks volgt niet onduidelijk uit de Grondwet zelve, die slechts in één geval de tusschenkomst der Regering in kerkelijke zaken buitensluit, namelijk waar het briefwisseling met de hoofden der kerkgenootschappen en afkondiging van kerkelijke voorschriften geldt. Volgens den regel: *exceptio firmat regulam in contrario*, schijnt dus de tusschenkomst der Regering in andere kerkelijke aangelegenheden geoorloofd, namelijk voor zooverre deze niet het wezen der godsdienst betreffen) maar tot dat gemengde terrein behooren, waar de Staat en de Kerk elkander ontmoeten. Onder deze aangelegenheden telden deze leden niet de instelling der bisschoppelijke hierarchie zelve, maar wel de wijze van verdeeling van het Rijk in bisdommen en de aanwijzing der plaatsen, waar de bisschoppelijke zetels gevestigd worden. In allen gevalle is over dit punt, waarbij ontwijfelbaar het belang der openbare orde en rust betrokken is, blijkens zoo menig met den Pauselijken Stoel gesloten concordaat, gemeen overleg met het hoofd van het Roomsch Katholijke Kerkgenootschap allezins denkbaar.

Eenige leden konden, hoewel zij dit laatste volgaarne toestemden, niet ontveinzen, dat hier de bijzondere moeijelijkheid bestond, dat het vroegere Ministerie bij het Hof van Rome er op aangedrongen had, om ten aanzien van de vestiging der bisschoppelijke zetels juist zoo te handelen als dit werkelijk gedaan heeft. Nu scheen het bedenkelijk, dat een volgend Gouvernement, op grond dat de Grondwet vroeger verkeerd was uitgelegd, het gedane ongedaan trachtte te maken. Ten aanzien van dergelijke belangrijke vraagstukken bestond toch eene soort van solidariteit tusschen de opvolgende Gouvernementen van hetzelfde land, ten gevolge waarvan niet al hetgeen het regt zou veroorloven, door de billijkheid zou worden vergund. Van de zijde van het Hof van Rome kon zelfs worden gewezen op het besluit der vorige Tweede Kamer van den 18den April jl., waarbij alleen de *vorm*, waarin de regeling van de kerkelijke aangelegenheden der Roomsch-katholijken had plaats gehad, is afgekeurd.

Men antwoordde van eene andere zijde, dat tegen die uitlegging van het besluit der Kamer van 18 April jl. dadelijk is geprotesteerd; dat de wijze, waarop de onderhandelingen met het Hof van Rome hebben plaats gehad, de Koninklijke sanctie niet heeft verworven; en dat, welke toepassing later aan de thans behandelde wetsbepaling mogt worden gegeven, het wenschelijk was de dezerzijdsche regten te handhaven tegenover eene willekeurige vestiging van bisschoppelijke zetels door het Hof van Rome.

De vraag is gedaan, waarom bij de thans behandelde bepaling tot de invoering der Grondwet van 1848 en niet tot die van 1814 is teruggegaan. Men kon voor de keuze van het eerstgenoemde tijdstip geene voldoende reden uitdenken.

Art. 7. Verscheidene leden achten het wenschelijk, dat de bedienaren der godsdienst alle uiterlijk vertoon door het dragen van kerkelijk gewaad vermijden, en zien dus in deze bepaling op zich zelve geen bezwaar. Maar het geldt hier eene handeling, die met straf wordt bedreigd, en om kwellende uitlegging voor te komen, kwam het dus aan velen wenschelijk voor, dat, zoo mogelijk, nog nader wierd uitgemaakt. wat door het *eigenlijk kerkgewaad*, waarvan de Memorie van toelichting spreekt, wordt verstaan. Zijn daaronder ook kloostergewaden begrepen, Zoo neen, zou dan ook het verbod tegen het dragen daarvan op de openbare straat niet wenschelijk zijn? Zou het aan den anderen kant niet bezwaar met zich voeren, dat den geestelijke verboden zou zijn, bij begrafenisplegtigheden of in hospitalen in het eigenlijk kerkgewaad te verschijnen?

Andere leden dachten over geheel dit voorschrift veel ongunstiger. Hunnes inziens was de opneming daarvan in eene Nederlandsche staatswet moeijelijk met de beginselen van verdraagzaamheid overeen te brengen en onzen leeftijd onwaardig. Het artikel scheen daarenboven geheel noodeloos. In het kerkelijk gewaad van den Protestantschen godsdienstleeraar is niets wat opzien kan verwekken. Dat kerkelijk gewaad berust, naar men meent, op geenerlei kerkelijk

voorschrift en verschilt dan ook in de eene plaats van dat, in de andere gebruikelijk. Het kerkelijk gewaad van den Roomsch-katholijken priester is gewijd en mag niet anders dan bij openbare godsdienstoefening en godsdienstige plegtigheden gebruikt worden. Tegen openbare godsdienstoefening buiten de gebouwen en besloten plaatsen komt in art. 167 der Grondwet een verbod voor, welks herhaling hier noodeloos schijnt.

Anderen deden tegen dit laatste opmerken, dat dan toch de poenale sanctie van art. 167 der Grondwet tot nu toe ontbrak. Zij gingen verder en meenden dat de tegenwoordige wet, om volledig te zijn, de plaatsen moest opgeven, waar, volgens hetzelfde art. 167 der Grondwet, de openbare godsdienstoefening buiten de gebouwen en beslotene plaatsen bij uitzondering geoorloofd is. Die uitzonderingsbepaling verwijst toch naar wetten en reglementen, waardoor zelfs circulaires zijn te verstaan, welker inhoud geenszins algemeen bekend is, en die tot meer dan ééne opvatting aanleiding kunnen geven. Zoodanige onzekerheid mag, waar het eene strafbepaling geldt, niet blijven bestaan.

Voor het woord *voorgeschreven* lazen sommigen in dit artikel liever *gebruikelijk of bestemd.*

Art. 8. In het oog van vele leden bestaan tegen dez bepaling dezelfde bezwaren als tegen het 1ste lid van art. 6, in de meer uitgestrekte beteekenis opgevat. Het middel werd daardoor aan het uitvoerend gezag in handen gegeven om op bepaalde plaatsen aan belijders van een bepaald kerkgeloof alle openbare godsdienstoefening te beletten. Ook hier vreesde men dat de weg geopend wierd, om de minderheid aan de vooroordeelen der meerderheid op te offeren. Voor zoover het enkel een politiemaatregel gold, behoorde de bepaling niet hier, maar hoogstens in eene politiewet te huis.

Vele anderen waren niet van dat gevoelen. De bepaling was in hun oog een natuurlijk uitvloeisel van den pligt der uitvoerende magt tot *gelijke* bescherming van alle kerkgenootschappen. Alleeen was het de vraag, of de Koning zelf wel dadelijk met de zaak behoorde te worden gemengd. Volgens art. 284 van het *Code Penal* is de *Autorité municipale* de bevoegde autoriteit om over een punt van dezen aard te beslissen. Waarom kon dit voorbeeld niet worden gevolgd, zoodat, indien de plaats van oprigting eener kerk in eene gemeente tot ongelegenheid aanleiding gaf, in de eerste plaats het gemeentebestuur daarover besliste, van die beslissing hooger beroep bestond op Gedeputeerde Staten, en eerst, als de belanghebbenden met de beslissing van dezen zich bezwaard rekenden, de zaak bij den Koning kwam? Zoo doende was herhaald onderzoek gewaarborgd, en konden de belanghebbenden in drie instantien hunne bezwaren doen gelden. Wilde men nog meer waarborgen; dat niet onder eenig voorwendsel de openbare godsdienstoefening wierd geweerd, dan zou men kunnen voorschrijven, dat het Koninklijk besluit gemotiveerd moest zijn, en tevens dat dit binnen eenen bepaalden termijn, na het indienen van het bezwaarschrift wierd uitgevaardigd.

Daar dit artikel geen ander doel kan hebben, dan [illegible] aanzien der vestiging van kerken alle aanleiding tot tweespalt of onrust te verwijderen en aan den anderen kant het artikel, zoo als het thans ligt, veel aanleiding tot wantrouwen heeft gegeven, werd door enkelen leden het denkbeeld geopperd, om de bepaling alleen daarin te laten bestaan, dat op een bepaalden afstand, bijv. van een hondertal ellen, van een gebouw tot uitoefening van de openbare godsdienst, geen kerkgebouw eener andere gezindheid mag worden op- of ingerigt, tenzij, om bijzondere redenen, daartoe toestemming worde verleend.

Wat den tekst van het artikel betreft, merkt men aan, dat bij *oprigting* ook *inrigting* moet worden gevoegd. Ook de inrigting van een bestaand gebouw tot openbare godsdienstoefening kan tot ongelegenheid aanleiding geven.

Men gaf tevens in overweging om in de laatste alinea, in plaats van *opruiming* het woord *sluiting* te stellen, waardoor, zonder noodelooze hardheid, aan de bedoeling zou worden voldaan.

Nog is hier de vraag herhaald, of door dit artikel het Koninklijk besluit van 16 Augustus 1824 al dan niet geacht moet worden vervallen te zijn.

Art. 9. Alweder geldt het hier, naar 't oordeel van verscheidene leden, eene noodelooze belemmering, die zelfs met art. 167 der Grondwet strijdig zou kunnen geacht worden, in zooverre het klokkengelui gerekend kan worden tot de openbare godsdienstoefening te behooren. Die aanmaning voor de leeken om ter kerke te komen, heeft daarenboven ten platten lande eene zeer nuttige strekking. Het gebruik heeft nu weder dertig of veertig jaren achtereen in de meeste oorden van ons Vaderland bestaan, zonder dat daaruit wezenlijke ongelegenheden zijn voortgevloeid.

Neemt men aan, dat het klokkengelui verboden moet kunnen worden, omdat daardoor hinder aan andere gezindheden kan worden toegebragt, dan zou men ook het horengeblaas en trommelslaan moeten kunnen beletten, waardoor, naar men zegt, in sommige dorpen der oostelijke provincien de gemeente naar de kerk wordt geroepen.

De overige leden echter achtten de bepaling niet onredelijk. Er bestaan werkelijk voorbeelden, dat in plaatsen, waar kerken van verschillende gezindheden na aan elkander grenzen, klagten zijn gerezen, dat de eene gezindheid de andere door klokkengelui onder de godsdienstoefening hinderde. De mogenlijkheid van zoo iets behoort voorgekomen te worden. Daarenboven is in de oeconomie dezer wet de bepaling noodzakelijk, omdat ook de wet van Germinal in art. 48 er eene dergelijke bevatte. Welligt had het ontwerp zich naauwer aan die bepaling kunnen houden, in zoover daarbij gemeen overleg tusschen de geestelijke en wereldlijke magt wordt voorgeschreven. Ook moest het in aanmerking komen; of de zaak wel dadelijk bij de commissaris des Konings behoefde te worden gebragt. Het gemeentebestuur zou in het eerste ressort kunnen beslissen, met hooger beroep op het provinciaal gezag. Ook gaf men in overweging, of tot voorkoming van mogelijke bezwaren, de uitzondering niet regel zou kunnen worden, zoodat bijv. de toestemming tot klokkengelui wierd verleend overal waar die gewoonte thans bestaat, tenzij daartegen overwegende bezwaren rezen) of nog liever, dat het klokkengelui overal, waar dit thans geoorloofd is, toegelaten bleef tot het om bepaalde redenen verboden werd.

Eenige leden wilden intusschen het klokkengelui bij kerkelijke plegtigheden of tot oproeping tot de godsdienstoefening geheel verboden hebben.

Art. 10. Algemeen is men van oordeel, dat door de woorden: „*de bedienaar der openbare godsdienst*" niet voldoende wordt aangewezen, wie volgens deze wet strafbaar zijn. De overtreding der artt. 8 en 9 zal in den regel niet door bedienaren der godsdienst worden gepleegd. Of zullen de daar vermelde handelingen niet strafbaar zijn? Hoe zal het zijn met vergaderingen, synoden, kerkeraden, die tegen de wet handelen? In het stelsel der wet zou het verkieslijk zijn, in het algemeen te zeggen: *Hij die overtreedt.*

Aan den anderen kant heeft men gevraagd, of het geene noodelooze en voor de rust des Lands weinig wenschelijke strengheid zou zijn, al de handelingen, bij de wet vermeld, strafbaar te stellen. Zou bijv. het verkeerd gebruik der titulaturen, waarvan art. 4 spreekt, moeten strafbaar zijn?

Nadere inlichting is gevraagd omtrent de beteekenis der woorden- *bevelen, door Ons uit kracht daarvan uitgevaardigd.*« Die woorden zouden tot willekeur aanleiding kunnen geven. Sommigen wenschen ze te zien wegvallen. Anderen verlangden eenigen waarborg, bijv. door de bepaling, dat de bevelen in den vorm van algemeene maatregelen [illegible] worden uitgevaardigd.

De hier vastgestelde straf werd door eenigen zeer onbeteekenend, allerzonderlingst en weinig afschrikkend, vooral ook voor de vreemdelinhen in art. 3, genoemd. Men heeft geantwoord, eensdeels dat die straf door de bijgevoegde bepaling omtrent de veroordeeling in de kosten dan toch altijd eenige beteekenis had; anderdeels, dat zij met het oog op de waardigheid der personen, die daaraan onderworpen kunnen zijn, als zeer gepast moest worden aangemerkt. Aan de Regering waren blijkbaar bij het opstellen van dit deel der wet de bepalingen van artt. 6 en 7 der wet van Germinal omtrent het *appel comme d'abus* voor den geest geweest. Sommigen hadden zeer gewenscht, dat de Regering zich naauwer aan die bepalingen had gehouden; dat zij dus niet enkel de verpligtingen, maar ook het regt der kerkgenootschappen tegen aanranding, van welke zijde ook, en dus ingsgelijks het regt van vrije godsdienstoefening, had helpen waarborgen. Langs dien weg had ook voorzien kunnen worden in de reeds vroeger vermelde leemte, die omtrent hetgeen bij art. 170 der Grondwet wordt vrijgelaten, bestaat. Zoo als de wet nu ligt, zouden eenige leden nog wel de overtredingen, die het daarbij geldt, of sommige daarvan, aan het oordeel van den Staatsraad onderworpen willen hebben. Ware dit onmogelijk, dan zou, daar het toch reeds eene uitzonderings-procedure geldt, het dadelijk aanbrengen der zaken bij de provinciale hoven wezenlijke voordeelen aanbieden.

Art. 11. Meer algemeen is men bij dit artikel teruggekomen op het denkbeeld, om wegens het karakter der betrokkene personen en de teederheid van alles wat met de godsdienst in eenig verband staat, de regtsvervolging voor zaken van dezen aard niet voor de arrondissements-regtbanken, maar voor de provinciale geregtshoven te doen plaats hebben. Daarentegen werd wel de bedenking aangevoerd, dat dan van de arresten geen appel kon plaats hebben; doch sommigen meenden, dat in dat geval voor deze zaken appel bij den Hoogen Raad kon worden verordend.

Wat de Strafvordering betreft, schijnt eene bloote verwijzing naar art. 854 van het Wetboek van Burgerlijke Regtsvordering verkieslijk boven hetgeen hier daaromtrent voorkomt. Er zou dan echter altijd moeten worden bijgevoegd, dat de overtredingen voor den burgerlijken regter worden vervolgd.

Eenige leden achten het ten hoogste bedenkelijk, dat in zaken van dezen aard het iniatief der vervolging door het openbare ministerie zou worden genomen. Zij vreezen, ook op grond van het gebeurde in den laatsten tijd, voor overdreven vervolgingsijver van die zijde. Hunnes inziens moest worden bepaald, dat de voorloopige instructie in zaken van dezen aard niet kon plaats hebben dan op bepaalde magtiging der arrondissements-regtbank zelve of, bij wijziging der wet, van het provinciaal geregtshof.

Art. 13. Vrij algemeen ziet men bezwaar in het onbepaalde gebod tot behandeling der zaak met geslotene deuren. Eene openbare teregtstelling moge voor den geestelijke iets zeer grievends hebben, zij levert toch meer waarborgen voor hem op. De onrust en opschudding, die men door deze bepaling wil voorkomen, zou meestal te grooter zijn, als onder de gemeente het denkbeeld ingang vond, dat die waarborgen wierden gemist. Waarom zou men niet, als in andere gevallen, de beslissing over dit punt aan den regter zelven kunnen overlaten.

Sommigen wilden gevraagd hebben, of de bepaling niet op te nemen ware, dat de gedaagde zich bij de regtsvervolging door een raadsman zou kunnen doen vertegenwoordigen; hetgeen echter, naar het oordeel van anderen, eene zeer bedenkelijke zijde zou hebben.

Art. 14. Men heeft gevraagd of de Regering art. 42 van het Strafwetboek zoodanig verstaat, dat een bedienaar der openbare godsdienst, die van de daar vermelde regten werd ontzet, gedurende den bij het vonnis vermelden termijn zijn geestelijk ambt niet zou kunnen uitoefenen.

Sommigen hebben aangemerkt, dat ook alweder de straf van het 1ste lid van dit artikel voor vreemdelingen weinig afschrikkends heeft.

Enkelen anderen achten de straf bij derde of latere veroordeeling te streng. Zij wilden de gevangenisstraf in eene geldboete veranderd hebben. De meesten echter, die zich over dit punt uitlieten, meenden dat het bedreigen met geldboete voor de overtredingen, die het hier geldt, meestal met straffeloosheid gelijk zou staan.

Art. 15. Zoo dit gedeelte der wet overigens onveranderd bleef, moet hier voor: *gewonen regter* worden gelezen: *strafregter.*

Art. 16. Eenige leden zien, zoo als de wet thans ligt, bezwaar in de geheele afschaffing der wet van Germinal. Zij wezen onder anderen op de daarin voorkomende bepalingen wegens de seminarien, waartoe behoort dat de Regering jaarlijks opgaven omtrent den toestand dier kweekscholen ontvangt.

Andere leden herhaalden de aanmerking, dat, in verband ook met den considerans der wet, er gevaar in gelegen is, alle bepalingen, die daarmede strijdig geacht kunnen worden, af te schaffen. Niet enkel de verordeningen omtrent de kerkegoederen en dergelijke, maar ook tot zekere hoogte de wet omtrent het domicilie van onderstand, zouden thans geacht kunnen worden vervallen te zijn.

In eene der Afdeelingen werd het denkbeeld geopperd om, zoo al niet in de wet zelve, dan toch bij het uitvaardigen daarvan, al de wetten, reglementen en verordeningen te doen kennen, die voortaan als vervallen te beschouwen zijn. Er moet daaromtrent geene onzekerheid blijven bestaan.

Aldus vastgesteld den 27sten Julij 1853.

GROEN VAN PRINSTERER.
WESTERHOFF.
WINTGENS.
SLOET TOT OLDHUIS.
DE BRAUW.

Bij JOH. NOMAN EN ZOON, te 's Gravenhage.